

دموسیقی په خپوکې

لیکوال: عبدالمجید (سپند - چشتی)
ژباړن: سر محقق علی محمد منگل

د موسیقي په څپو کې

لیکوال: عبدالمجید سپند «چشتی»

ژباړن: سرمحقق علی محمد منگل

۱۳۸۱ هـ.ش / ۲۰۰۲ م

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د موسیقي په څپو کې

لینکوال : عبدالمجید سپند «چشتی»

ژباړونکی : سرمحقق علی محمد «منگل»

د پښتني طرح : محمد رفیع فاروق

خپروونکی : د اریک د کتاب گرځنده کتابتونونو اداره

پرله پسې نومره : ۱۰۰

لومړی چاپ : ۱۳۸۱ هـ ش، د خپروونکي له خوا، پېښور

د مخونو شمیر : ۱۰۵

کچه : ۱۳، ۵ × ۲۱ سانتی متره

د خپروونکي پته : دویم کور، رحمان بابا روډ،

پوسټ بکس : ۱۰۸۴، ټولنپورستي ټاون - پېښور

تېلفون : ۸۵۰۸۳۹ - ۵۷۰۴۳۹۲ - ۵۷۰۲۹۶۲

۸۴۱۲۹۶ - ۵۷۰۲۵۳۱

فکس : ۸۴۰۴۷۱ - ۹۱

الکترونيکي پوسټ : aric@brain.net.pk

کمپوز او طبع : احمد پرنتنگ پرېس، تېلفون ۲۱۵۵۴۰

د ویش او پلورنې ځای : د اکبر دفتر (د افغانانو له پاره د مرستود انسجام اداره)

د کتاب له مطالبو څخه اقتباس د ماخذ په ښودلو سره جایز دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د اکبر د اطلاعاتی او نشراتي منابعو مرکز (اریک) له څلورو کالو راهیسې د افغانستان ولایتونو ته د ګرځنده کتابتونونو پروګرام تر لاس لاندې نیولي دي. ګرځنده کتابتونونه چې د فلزي صندوقونو په بڼه جوړ شوي دي، په یو خاص ځای کې ایښودل کیږي. د سیمې خلک ورڅخه امانت کتابونه وړي، لولي یې او خپلو شاوخوا خلکو ته یې هم اوږوي. کله چې په سیمه کې د کتابتون ټول کتابونه ولوستل شول، کتابتون بلې سیمې ته لیږدول کیږي او یا پرې یو شمیر نور نوي کتابونه ورزیات او هماغه ځای کې پاتې کیږي.

مونږ دا هڅه کړې ده چې د ګرځنده کتابتونونو له پاره داسې کتابونه راټول کړو چې د لیکنې ژبه یې ساده او د خلکو د اړتیاوړ مطالب ولري، ترڅو چې په ورځني ژوند کې له هغوی سره په دیني، ټولنیزو، اقتصادي، ښوونیزو، روزنیزو، روغتيايي، تاریخي، فني، مسلکي او... مسایلو کې مرسته وکړي.

موږ د ګرځنده کتابتونو تر څنګ دا سروې هم ترسره کوو چې خلک څه ډول آثارو او موادو ته اړتیا لري او د کومو موضوعاتو او مطالبو د مطالعې هیله من دي. موږ لومړی هڅه کوو چې غوښتل شوي کتابونه له بیلابیلو منابعو (کتاب پلورنځیو او خپرونیزو مرکزونو) څخه برابر او راوړنيسو. په نوموړو مراجعو کې د مطالبو او موادو د نشتوالي په صورت کې اړیک هڅه کوي چې د اړتیاوړ آثارو په تالیف، ترجمه او چاپ سره دغه تشه ډکه کړي.

ددغه موخې او هدف د تحقق او په عمل کې پلي کولو په منظور درې کاله

دمخه د لوستونکو د علاقې وړ کتابونو د چاپ او خپراوي کار پیل شو اوله هغه وخت راهیسې تراوسه پورې د اریک گرځنده کتابتونونو ادارې د محترمو همکارو مؤسسو په مرسته په دغه برخه کې پیاوړي گامونه اخیستي او گټور فعالیتونه یې ترسره کړي دي.

د ښه او سیستماتیک کار له پاره د اریک د ادارې استازيو او یو شمیر خپرونکو او لیکوالو یوگډهيات وټاکل شو چې د مطلوبو کتابونو د پلان کولو، آماده کولو او چاپ کولو پړاوونه چې د تکراره او مسلکي لیکوالو له خوا تالیف کېږي، په گډه پرمخ بوځي.

دغه هیات د افغانانو د صمیمي همکارې میرمن نانسي هېچ دوپري، سید محی الدین هاشمي، فیض محمد نایاب عطایي، محمد شکیب افضلي او محمد رفیع فاروق څخه تشکیل شوی دی.

مونږ له خپلو ټولو درنولو ستونکو څخه چې د هیواد په بیلا بیلو ښارونو او کلیوالو سیمو کې زموږ له کتابتونونو څخه گټه اخلي، هیله لرو چې خپلې اړتیاوې، غوښتنې او پوښتنې راولیږي او د هیواد له لیکوالو او پوهانو څخه غواړو چې په له موږ سره په دې لاره کې مرستندوی شي، چې وکړای شو خپلو خلکو ته لښه او گټور کتابونه وړاندې کړو.

په درنښت
د اریک د گرځنده کتابتونونو لخوا

فهرست

سرلیک

مخ

۳-۱

سرېزه

لومړۍ څپرکۍ:

د موسيقۍ د هنر په هکله څو ټکي، د موسيقۍ د نومونۍ وجه،
د موسيقۍ په هکله د نړيوالو څو نظريې، د خلکو په ذهنونو باندې
د موسيقۍ پدل او اغيزې، موسيقۍ او روحي (روانۍ) علاج.

۱۱-۴

دوهم څپرکۍ:

د موسيقۍ د پيدايښت تاريخچه، موسيقۍ په افغانستان کې،
د نړۍ د بيلا بيلو سيمو د موسيقۍ گډون، محلي موسيقۍ،
آماتور موسيقي د کابل د خرابات تاريخچه، د کابل د خرابات
ځای او کوڅه، خدای بښلی استاد قاسم، د موسيقۍ سرتاج مرحوم
استاد سر آهنگ، ارواښاد استاد نبی گل، استاد هماهنگ، د
هيواد دراديو تلویزیون يو شمير نور سندرغاړي او موسيقي
غږونکي، د ميرمنو په ډله کې، د پښتو سندرغاړو له لږ څخه، د
محلي موسيقي په لړ کې، د لويديځې موسيقي په برخه کې، په
تير او اوسني وخت کې د موسيقۍ کورسونه، د افغانستان ستار
غږوونکي.

۵۶-۱۲

درېم څپرکۍ:

د موسيقي سبکونه، د افغانستان د موسيقۍ سبکونه، د
افغانستان جنګي موسيقي، د طالبانو په دوران کې د موسيقي
پرمختګ د موسيقۍ د آلاتو ډولونه.

۶۷-۵۷

خلورم خپرکی:

د موسیقي ځینې اصطلاحات، په ختیځه موسیقي د نوټ لیکنې بیلونکې نښې نښانې، سپټک یا اوکتاو، د موسیقي علمي او عملي برخه، تاتونه او مصدرونه.

۶۸-۷۹

پنځم خپرکی:

د سرونو د شمیر له پلوه د راگونو او راگنې گانو ویش، راگونه او د هغو ډولونه، راگ کلیان، لنډه آلاپ، د النکار پلته، بهروی راگونه، گټ ویلمپت، تین تال ستار.

۸۰-۸۸

شپږم خپرکی:

د شرقي موسیقي په پرتله د لویدیځې او غربي موسیقي ځینې اصطلاحات، د موسیقي کلې گانې، ریتم، اکورد، گام.

۸۹-۹۷

سريزه

تاحشر ميتوان سخن از زلف يار گفـت
دربند آن مـباش که مضمون نمـانده اسـت

موسيقی د انسان د روح غذا او د ضمير هوساينه ده، د انسان د پيداينـت له وخته، موسيقی د ده سرده وه، د انسان غاړه خپله يو بشپړ ساز دی، د انسانانو ترمنځ پوهيدنه او را پوهيدنه د غږ په وسيلې ترسره کيږي. که دغه غږ نرم او خوږ وي، اغيزه يې هم خوږه او د مينې وړ وي، د دې په عکس که غږ ځير او خواگر ځوونکی وي، پايله به يې هم ځيرده، غضبي، ډاروونکې او حيرانوونکې وي، نو د دغویا دوشو يو انگيزو په لرلو سره، ښه غږ (موسيقی) د خلکو له پاره غوره وي چې انساني احساساتو او عواطفو ته خوشالي ورکوي، دمه، راحت او خوښي منځ ته راوړي. څوک چې د موسيقی د پارچو د اوریدلو سره مينه او علاقه لري، او غواړي چې د نورو ډيرو پوهنو او زده کړو ترڅنگ، غور او ځان خوښ او خوشاله کړي نو کله کله دې د ساز او آواز په طلاهي او زرینو وزرو روحی الوتنه هم وکړي، د موسيقی اوریدلو ته مخ ورواړوي او خپلې ځاني ستړیاوي دې له ځان څخه لري کړي.

له نېکه مرغه زموږ د هيواد ډير ځوانان د خپلو ورځنيو کارونو د بڼه پر مخ بيولود ساينسي علومو د عصري تکنالوژي او کامپيوتر د نړۍ روزنې د حاصلولو او بري په کار کې د موسيقي په اوريدو سره خپلو ځانوته هم قوت ورکوي دا ځکه چې د بنې او آرامۍ موسيقي اوريدو روح ته خوښي او خوشالي ورکوي.

زه ليکونکي له ډيرې مودې راهيسې په دې پسې وم چې يو کتاب، که څه هم کوچنی وي، د موسيقي د اصولو او بنسټ په برخه کې تاليف کړم. تر څو وي چې زموږ گران هيوادوال پر دې برسیره چې ساز، آواز او آهنگ ته غور نيسي، ددې سره د موسيقي د علم په برخه کې څه معلومات هم په لاس کې ولري. خود وخت او زماني بوختيدنو، ددغه د خیر د کار د وړاندې کيدو مجال او وارله ما څخه اخستی ؤ. تر هغه چې ددې نيکمرغه خدمت له پاره ټولې خواوې ډرې وټکولي شوي داربک د گرځنده کتابتونونو د ادارې درنو لرونکو مسؤلېنو د پخوانيو مفرداتو د تياری له مخی له ما څخه وغوښتل چې يو کتاب د موسيقي د هنر په برخه کې خپلو گرانو هيوادوالو ته ددغی موخې له مخې چې د گټورو معلوماتو او بنې روزنې د آگاهۍ درلودونکي وي، وليکم. که څه هم ددغه دروند کار او تکليف منل د ژوندانه د ډيرو بوختيدنو او مصروفيتونو سره ددغه شان کتاب له پاره «موسيقۍ د څلورو گنجينو څخه» څه آسان او ساده کار نه و، خو هغه مينه چې د خپلو هيوادوالو او د موسيقي د هنر د علاقمندانو سره يې لرم، نو هو! مې وويل قلم مې راپورته کړ او په دغه علمي دروند کار مې لاس پورې کړ.

سره له دې چې د موسيقۍ د هنر په برخه کې، د پوهانو له خوا ډير لږ

کتابونه په دغه میدان کې د چاپ په گانه ځلېدلی دی چې د هغوی شمیر د یو لاس د گوتو څخه زیات نه دی، خوددې خبرې په قوت او تایید چې ویل کیږي د معشوق او لیلی زلفی او د «موسیقي مینه» دومره زړه وړونکې او اوږده ده چې تر حشر او قیامته پورې به یې د رنگین مضمون کښنه او آفرینی وجود لري.

په دې ترڅ کې له شک پرته دغه حاضر کتاب چې ستاسو گرانو لوستونکو په لاس کې دی، ښایي چې نیمگړتیاوي او تیروتنې به پکې وجود ولري، خودیوه گټور گام د پورته کولو د پاره لازمه ده چې د نیمگړتیاوو څخه ونه ډار شو او د راتلونکو له پاره دغه لاره پرانیزو، ما په همدغه وېسا او ډاډ سره دغه حاضر کتاب لیکلی دی، په دې ترڅ کې هیله من یم چې دغه کتاب به د موسیقي د هنر مینه والو ته گټور او په زړه پوری وي، داریک د گرځنده کتابتونونو له درنې ادارې څخه، چې زه یې د دغه اثر د لیکلو د پاره گومارلی یم او د دغه حاضر کتاب په خپرولو او ویش یې اقدام کړي، خپله مننه او کوروداني څرگندوم، د خدای (ج) له درگاه څخه د دغې ادارې پوهو، څیرکو او خواخوږیو کار کوونکو «ادیتوری بورډ» ته د زیاتو بریالیتوبونو او بریو هیله کوم چې په دغه شان غوره او نیکو گټورو کارونو کې یې ترسره کوي.

په درنښت

عبدالمجید سپند «چشتي»

لومړی څپرکی:

د موسیقۍ د هنر په هکله څو ټکي

موسیقۍ د غبرونو جوړښت او د غاړې او ډنډه ده. غاړې د ښو غبرونو او نغمو جمع ده، غاړه د آهنگ لرونکې ښه غږ څخه عبارت ده، زړه وېرونکی غږ، د انسان روح او جسم، حیوان او نبات ته خوشالي ورکوي، احساسات یې راپاروي، تازه، خوښ او خوشاله یې ساتي، چېرې چې د موسیقۍ غږ اوریدل کیږي، هلته د انسانانو ترمنځ مینه او صفایي لیدل کیږي، د دلاسانې، راحت او هوسایي فضا غوړیدلې او جوته وي، غم او خپګان په زړونو کې ځای نه لري، د موسیقۍ په قوت سره ډیر تور زړونه چې سره خپه وي نرمیږي. په موسیقۍ سره د نا امیدو زړونو وړه بیرې د ژوند په ډنډ او سمندر کې له غرقیدو څخه بچيږي. موسیقۍ د احساساتو د بیان ښکاره ډول دی چې د تنوع او تغیر د انځور وړ هم ده. په هغه شان چې کره او ناکره زر، د زرګر په کاني سره آزمویل کیږي؛ د لویو خلکو د لویوالی روح، پاکوالی، ځوانمردي او نور، د موسیقۍ په سبب آزمویل کیږي. ځکه چې د موسیقۍ زړه وېرونکی نغمه او غږ اوري، په دې سره که متأثر، خوشاله او یا غمګین نشي، ښایي او بویه چې د سخت اونه ایل کیدونکی روح لرونکی دی کیدای شي چې ضرر رسونکی وي نو له ده څخه لرې والی په کار دی.

موسیقۍ د سړي د روح غذا او خواړه دي. لکه څنګه چې خامه او نه

رسیدلې میوه د روغتیا له پاره زیانمنه تمامیږي او وجود په بیلو بیلو مرضونو اورنځونو اخته کوي، په همدغه شان خامه او نه رسیدلې موسیقي چې خلکو ته وړاندې شي، د ټولنې د خلکو روح د زیاتو ستونځو او اختلالاتو سره مخامخ کوي او بشري ټولنه په نا آرامیو تشویشونو او اندېښنو کې اچوي. لکه چې تجربې جوته کړي د حماسې او د رزمي خامې او نه رسیدلې موسیقي خپرول او تیتول، د ملت نومیالي، سرتیري او میرني د تباهی کندی ته اچولي او برباد کړي یې دي، له دې امله لازمه ده چې د موسیقي هنر ته په ساده او آسانه سترگه ونه گورو او د موسیقي د هنر مسوولین باید جدي پاملرنه او توجه ورته وکړي. موسیقي یوازې داسې هنر نه دی چې داوړیدونکی غور ته رسیږي، بلکې هغه لویه او ستره وسیله ده چې کړای شي زړه او فکر د ډیرې عالي او لویې پوهې د درک د پاره آماده کړي.

د موسیقي د نومونې وجه:

د یوې نظریې له مخې د موسیقي کلمه د یوې یوناني الهې څخه چې موس MUSS نومیده او په روحی زده کړو بوخته وه اخستل شوې یا نیول شوې ده. یوناني پوه فیثاغورث د هغې بنسټ ایښودونکی ښودل شوی دی. خو په ختیځ کی ویل کیږي چې موسیقي د موسیقار له نوم څخه نیول شوې ده او موسیقار هغه مرغه دی چې په مینو که کې یې زیات او منظم سوري وجود لري. هغه وخت چې دغه مرغه الوزي، هوا دده د مینو کې په سوربو کې جریان مومي او له دې امله ډول ډول نغمې او آوازونه ځینې راخیږي یا په بله ژبه ځینې راوړي.

لرغونو یو نانیانو موسیقي ته موسیک او موسیقار ته یی موسیکار

ویل. اروپایانو همدغه کلمه را اخستې او دغه هنريې «موزېک» په نامه نومولې دي. ځینې هم د موسیقي د کلمې سرچینه سریانی ژبه بولي او وائي چې د «مو» کلمه د هوا او د «سېقي» کلمه د گنډې او غوټې کولو (گرده) معنا لري. يعني د موسېقي هنرمندان داسې عالي وړتیا لري چې کولي شي هوا غوټه (گرده) کړي. د سانسکرېت په ژبه کې یې موسیقي د «ناد» په نامه نومولې ده. مسلمانان هم موسیقي د منقار موسیقار له کلمې څخه گڼي یا بولي. اروپایان په دې باور دي چې موسېقي د مرغانو له آوازونو، د آبشارونو (خروبيو) له غږ او د باد د شنهار څخه په ځنگلونو کې پیدا شوې ده او انسانانو هغه د نوټ (خاصولیکنو) په بڼه کښلې ده.

هندوان وائي: موسیقي حضرت آدم (ع) او برهما منع ته راوړي ده. لنډه دا چې موسیقي هغه علم دی چې د بیلابیلو غږونو او نغمو د ژغونو د ترکیب له ډول، د هغو له ترتیب او کیفیت او د انسان په روح باندې د هغو د اغیزو څخه بحث کوي او د انسانانو د عواطفو او فطري احساساتو او غرایزو زیربنه ده. دا چې هغه په څه نوم یادوي، د بحث وړ خبره نه ده.

د موسیقي په هکله د نړیوالو مشرانو څو نظریې:

- موسیقي د احساساتو او عواطفو ژبه ده.

- موسیقي د ژبې پیل او انجام دی.

- موسېقي په خپله د ټول هنرونو یوه ارته سیمه ده چې ټول طبیعت

پکې شاملېږي.

- هغه څه چې مینه یی خلکو ته ورکوي، موسیقي هم هغه نړیوالو ته

خوندي ساتي.

- موسیقي د یوه ډیر شاعرانه، پیاوړي او له ډیرو ژونديو هنرونو څخه ده.

- موسیقي باید له ټولو هنرونو څخه خپلواکه وي، خو تر اوسه یې بشپړه خپلواکي تر لاسه کړي نه ده.

- موسیقي له دریو اړخونو څخه د بحث وړ ده: د موسیقي پوه له پاره موسیقي هنر دی، د شاعر له پاره ژبه ده او د ریاضي پوه له پاره علم.

- موسیقي زموږ د احساساتو او روحي عواطفو له اټکل څخه پورته ژبه ده.

- موسیقي هغه ډیر لوړ انساني هنر دی چې په ژبه او قلم کې نه راځي.

- موسیقي هغه ستر هنر دی چې د تصور له نړۍ سره ډیر لږه اړیکه لري.

- کوم ځای کې چې ژبه د ویلو له احساس څخه پاتې کیږي، موسیقي پیل کیږي.

د خلکو په ذهنونو باندې د موسیقي بدل او اغیزې:

د خوښۍ او خوشالي ځای دی چې موسیقي د ولسونو او عامو خلکو په ذهنونو کې د رواني او روحي بندونو، قیوداتو، کږیدونو او انحرافاتو د منځه وړلو ستر عامل دی او په دې سره ټولنیزې ناخوالې او بدبینۍ له منځه هم وړل کیږي.

هغه خاورېن عکسونه او انځورونه چې د ساسانیانو د زمانې او هغه میناتورۍ چې د عباسیانو د زمانې د ډول ډول سکواو مسکو کاتو سره یو ځای لاس ته راغلي دي، دا د افغانستان د اصیلې او پرگنیزې موسیقي

تکامل او وده رابښي. د تاريخي غوره اسنادو او وينا گانو په بنا او استناد او هم د هغې زمانې د شاعرانو د حماسي، رزمي، بزمي، عرفاني او تصوفي شعرونو په اساس او بنياد ويلی شو چې:

په هغه وخت کې د موسيقي سرچينه د رود، چنگ، چغاني او نخاسره يوځای وه، په افغانستان کې په پردې برسیره دف، زنگ لرونکې دایري، تار، تبله، شپيلی، تمبور او رباب د نخا او سندرو سره يوځای رواج درلود. په هغه زمانه او وخت کې چې غوريان په فتوحاتو او د نړۍ په لاندې کولو بوخت وو، د افغانستان گډه موسيقي چې د ايران، هند او د مرکزي آسيا د گډې موسيقي څخه جوړه او رامینځ ته شوی وه، هند ته له ځان سره یوړله او په دغه ځای يې شکل او بڼې نور تغیر وموند او مذهبي بڼه يې غوره کړه، د قوالي په بڼه او رنگ هم رنگینه شوله يا واوښتله.

امیر خسرو بلخي دهلوي د دغه شان موسيقي په رواجولو کې ډیره ستره برخه درلودله. په ځانگړيو او خاصو مذهبي مراسمو کې به قوالي ويوونکو حمدیه، نعتیه او عرفاني شعرونه د ځانگړې او خاصې مذهبي طريقې (چشتيې) تراغيزې لاندې ويل يا وايه. مذهبي موسيقي د آسمايي کتابونو د ترنم په اساس منع ته راغلې او تکامل يې کړی دی.

په افغانستان او نورو شرقي هيوادونو کې موسيقي عمدتاً د نرمۍ او عاطفې د نظام تابع وي. صوفيان دا حديث په ستايلو او حال ته د رسيدلو دپاره هغه موسيقي چې په درې شعر کې د «سماع» په نوم يادېږي، استعمالوی او کار ورڅخه اخلي. امام محمد غزالي (رح) ليکي: د موسيقي او محفل يا مجلس د سرته رسولو له پاره دغه درې شرطونه لازم او ضروري دي:

۱- ټاکلی وخت

۲- ټاکلی ځای

۳- هغه وروڼه چې یو ځای سره کښینی. له دغو څلورو ډلو څخه کومه یوه ده چې سماع اوري.

الف: آیا دا هغه ډله ده کومه چې سماع د نفس په غور واورې او د عیش په مجلس کې بې پروا گډون کوي؟

ب: آیا هغه ډله ده چې سماع د زړه په غور واورې او د هغې په اوریدو سره د دوی په منع کې نرمي، لطف، مینه او محبت منع ته راځي؟

ج: آیا دا هغه ډله ده چې سماع د روح په غورونو سره اوري، چې په دې سره د دوی دماغ، د دوی ځان تاند او تازه ساتي.

د: آیا دا هغه دي کوم چې د حق سماع، د حق څخه په حق کې په کار اچوي او د هغې په واسطې سره خپل روح قوي او پیاوړی کوي چې د خپلو همنوعانو لپاره د خیر، برکت وړ او سبب گرځي؟

موسیقي او روحي (رواني) علاج:

فارابي او ابن سینا د دغه علم څخه په روحي (رواني) درملنه او علاج کې د وسیلې په توګه استفاده کړې ده، صوفیان او عارفان له دې څخه د داسې وسیلې په توګه استفاده کوي، کوم چې روح او جسم د بندونو څخه ازادول غواړي.

په خانقاوو، خوندي او ګوښه ځایونو کې سندرې او آواز بلل (آواز خواني)، لاس غورځول، کالی څیرې کول، فریاد او زگیروي کول، چار چاپیره او شاوخوا څرخیدل، زور، شور او هیجان چې

د صوفیانو په سپیڅلو زرو کې دی، دا دې بې ذوقه او د وچې طبعې فقهاوو سره وړتیا نه لري.

په ټولنه او ټولنیز ژوند کې د نورو ټولنیزو بدلونو په څیر او تغیر سره موسیقي هم همدغه شان د ټولنې د تکامل د لړۍ تابع ده، د ژوند په خاصو او ځانګړیو شرایطو کې د موسیقي د ښکلي او په زړه پورې هنر توافق د دغه هنر د مینه والو، علاقمندانو او دوستانو په کار او پیکار پورې اړوند دی. موسیقي د پټو، ژورو او داخلي احساساتو ژبه او بیان دی، د موسیقي اغیزه حتی د حیواناتو او نباتاتو د روان په برخه کې هم له پام څخه نه شو غورځولی. ښایی چې دا ټولو اوریدلي وي، د حیواناتو په فارمونو کې کله چې آرامه، نرمه او ملایمه موسیقي رغول کیږي د حیواناتو څخه زیاتې او ډیرې شیدې هم په لاس راغلې دي، د موسیقي اغیزې ما پخپله د حیوان او نبات په روان او روح کې لیدلې دي:

دا په دې مفهوم په ۱۳۷۳ هـ ش کې هغه وخت چې د کابل په ښار باندي د راکټو بارانونه اوریدل زموږ کورنۍ په تایمني واټ کې د یوه دوست په کور کې اوسیدله، د کور خاوند چې زموږ دوست و، په پاکستان کې ژوند کاوه. د کور خاوند په اوږي کې کابل ته راغی ماته یې وویل:

استاده! زما په کور کې دوه ستر بدلونونه تر سترگو کیږي، مهرباني وکړه ماته د دې عوامل په ګوته کړئ، رښتیا خبره دا ده چې لومړی زه په دغه خبره غمجن غوندې شوم چې خدای مه کړه زما ماشومانو به څه وړانۍ کړي وي؟ ما ورته وویل: مهرباني وکړئ وواياست؟ ده وویل لومړی دا چې د (بیر) د ګلانو ګلبوتی چې په کوټه کې دننه دی ډیر ښه غوړیدلي او لوی

شوی دی تاسو کوم ډول سره او کود ورکړی دی؟ دوهم دا چې گاونډیانو پخوا او مخکې د سپي د غپ غپ او لوړ آواز څخه شکایت کاوه، کله چې تاسې دلته راغلاست سپي هم چاغ او آرام شوی، نو مهرباني وکړئ د دغو دوو پیښود سببونو په هکله څه وواياست.

اوس مې په ډاډه سره آرام تنفس او سیلوې وکښه او ومې ویل: څرنگه چې ښار د راکټونو د بریدونو لاندې دی، ما د خپلو ماشومانو د روحي تقويې په خاطر او هم دا چې د ریاضت تمرینونه مې له یاده ونه وزي نو مې ستارو غول او ستارو هل د خپلو عرفاني څیړنو او بدني عبادتونو په ترڅ کې د شپې له پلوه زیات کړي دي، ښایي چې د همدغې موسیقي اغیزې وي چې د حیوان او نبات په روان یې تاثیر کړی وي او هغو ته یې وده ورکړې وي. ده زما خبره پریکړه او وې ویل: پوه شوم ستاسو له مهرباني څخه مننه کوم.

پر دې برسیره تجربې ثابته کړې ده هغه څوک چې د موسیقي له هنر څخه گټه اخلي که ډاکټر دی که انجنیر که کاتب دی که مامور، نو په خپلو کارونو کې د نورو پرتله تکړه (لایق) آرام او مهربان دي. خودا په دې پورې اړه لري چې دوی موسیقي څنگه په کار اچوی؟

دویم څپرکی:

د موسیقۍ د پیدایښت تاریخچه

ناله، سرنه او تهديد د هل
چيز کی ماند به آن نا طور کل
بس حکيمان گفته اند اين لحن ها
از دوار چرخ بگرفتيم ما
بانگ گردشهای چرخ است اينکه خلق
ميسرايندش به تنبور و به حلق
«مولاناى بلخى»

که څه هم تر اوسه پورې هيڅ څيرونکی او پوه په دې نه دی بريالی شوی
چې د موسیقۍ جوت او دقيق تاريخ په سمه توگه څرگند کړي، خود انسان د
پيدايښت سره سم د موسیقۍ د غونه او اصوات هم رامنځ ته شوي دي. ځکه
چې انسان يو هوښيار او متلذذ موجود دی. د طبيعت د ښکلاوو څخه د نرم
او لطيف روح په لرلو سره خوند اخلي او کله کله په ناخبره او ناخوداگاه ډول
سره زمزمه کوي. او له دې کبله کولای شو چې ووايو: د موسیقۍ د هنر
تکامل د انسان او بشري ټولنې د تکامل سره اړيکه او پيوند لري.
لومړنيو انسانانو په ناخبره، ناخوداگاه او غريزوي، ډول د ويرې، غم،

انديښنې او د زياتې خوشالۍ په وختونو کې ځينې غبرونه د ځان څخه راايستل او همدغه غبرونه وروسته د دې سبب شول چې په بشري ټولنه کې موسیقي رامنځ ته شي. بشر د دغه غريزوي احساس څخه په نورو پديدو کې هم گټه او استفاده کړې ده. د مثال په توگه: کله چې لومړنيو بدوي انسانانو په دښته او ځنگل کې د بلبلا نونغمې د زرکې کتھار او د مرغانو سندرې او آوازونه اوریدلي او احساس کړي دي نو دوی په دې وپوهیدل چې دغه غبرونه او آوازونه د دوی باطني غمونو ته ډاډ گیرنه او تسلا وربخښي، له دې کبله دوی وغوښتل چې د دوی څخه تقلید او زده کړه وکړي.

د لرغوني یونان نامتو حکیم فیثاغورث چې د پخوانیو خلکو څخه و، ده داسې باور درلود چې په اووگونو آسمانونو کې سندرې ویل د ازل د سهار او سپیده داغ څخه پیل شوې دي او د ابد په مابینام به پای ته ورسېږي.

زمور د هیواد نامتو حکیم ابوریحان البیرونی غزنوي چې وتلی فیلسوف، نجومی (منجم) او ریاضی پوه و، په خپل کتاب «تحقیق ما للهند» کې داسې لیکلي دي: «نه پوهیږم چې ولې هندوان آسمان او هسک ته سندرغاړي او آوازخوان وايي.»

زه په دې باور یم چې دغه عقیده د یونان د شاعر او فیلسوف هومر د سره ورته والی لري. ده ویل: اووه ستوري په ډیر ښه آواز سره غزل وايي، ده د اهرم ویلي دي: «دیوجانس د باورونو له جملې څخه یو دا و چې ده دا ویل چې دی د آسمان غبر اوري.»

افلاطون د فیثاغورث د باورونو پر بنیاد داسې فکر کاوه چې هر ستوری د خپل سرعت د وهلو په اندازې سره یو آواز او غبر منځ ته راوړي. چې دا ټولې خبرې مولانا جلال الدین محمد بلخي په خپلو دریو بیتونو کې

چې د دغه فصل او خپزکي پیلامه ده لنډې کړې دي.

د موسیقي د آلاتو د پیدایښت په هکله داسې کیسه او حکایت شوی دی چې د بشر لومړني سازونه د وهلو او ټکولو د آلاتو څخه په لاس راغلي دي، د لومړي ځل د پاره د هډو کیو د ټوټو سره وهل او یا د کاهو یوځای سره وهل یا سره موبنل او څرخول او یا په وار کولو باندې لومړي سازونه پیل شوي دي چې وروسته د طبلي ډول (ډهل)، نغاري او دف په شکلونو منځ ته راغلي دي او وار په وار یې بشپړتوب او تکامل موندلی دی.

داسې ښکاري او په نظر راځي چې د برغ (غبر، آواز) رامنځ ته کیدل او پیدا کیدل به د دوو شیانو د ټکولو په واسطه په تصادفي توګه سره منځ ته راغلي وي چې هغه به د دوو لاسونو سره وهل د آواز ویلو په وخت کې یا د خوشالۍ د څرګندولو او ښودلو په وخت کې ترسره شوي وي یا ترسره شوي دي. خود تاری سازونو او د هغوی د راګرځیدلو او ارتجاعی خاصیت په برخه کې د موسیقي پوهان بیا داسې وایي:

ښایی چې انسان د موسیقي د ضربې آلود پرمختګ سره سم د ښکار کولو په وخت کې دې ته پام شوی وي چې کله د ښکار کولو وسایل سره کشوي او بیایې بیرته پرېږدي نو دلته یو ډول ځنګیدل او نوسانات منځ ته ځنې راځي چې د دغو څخه خپه ییز او موجي آوازونه راوړي. نو په دې ډول د تارونو څخه کار واخیستل شو، ورپسې د تسمو او کولو څخه د ساز د پاره کار واخیستل شو. په پای کې یې د سیمونو تاری سازونه رامنځ ته او اختراع کړه چې د هغو په واسطه سره یې د موسیقي ښکلی آلې هم رامنځ ته کړې.

هرڅومره چې د موسیقي د تاریخ په برخه کې مخ په وړاندې ځو، نو دا راجوتیږي او وینو چې روحاني اړخونه یې زیات دي، لومړنیو انسانانو هم د

یوه واکمن (وسمن، مقتدر) او ځواکمن پیدا کوونکي د موجودیت احساس کاوه او غوښتل یې چې ده ته دا خپل احساس وښيي، خودا چې دوی جوتنه، روښانه او غرانده ژبه نه درلودله چې د هغې په واسطې سره وکولای شي خپله مینه او علاقه ده ته وښيي، نو ددې لپاره د دوی هماغه غږونه او متوازن او انډول بدنې حرکتونه یوازینۍ وسیله وه چې په دې توګه یې خپله مینه او علاقه وړاندې کوله. ددې لپاره چې دغه وسیله نوره هم پیاوړې کړي نو کوښښ او هاند کیده چې ډیر غوره او ښه وسیله راپیدا کړي چې ښه او رنگ رنگ رغونه او آوازونه رامنځ ته کړي.

وروسته له دې چې کله بشر په پرله پسې او تدریجي ډول د ودې او پرمختګ پړاوونه او مرحلې ووهلې نو ویې کړای شول چې د دغو حرکتونو او آوازونو له پاره د ریاضي له قواعدو څخه کار واخلي. له همدې کبله د مسیح د میلاد نه شپږ پېړۍ دمخه د موسیقي ډیرو آهنگونو د ریاضي د اعدادو ښه غوره کړه. په پیل او سر کې دا کار د یونان ستر ریاضي پوه حکیم فیثاغورث ترسره کړه. نننۍ او اوسنۍ موسیقي د هماغې موسیقي بشپړه او تکاملي بڼه ده چې د پېړیو پېړیو په لړ کې یې په کراره کراره سره بشپړتوب او تکامل کړی دی او نن د یوې مهمې او غوره پدیدې په توګه چې د زیات اهمیت او توجه وړ ده رامنځ ته شوې.

موسیقي په افغانستان کې:

نږدې شپږ زره کاله دمخه په بین النهرین او باخترا کې د سامانیانو د لرغوني تمدن په وخت کې موسیقي او آواز وده کړې ده. د بشري ټولنې د تکامل سره یوځای په مجلسي او کتبي ډول منع ته راغلې ده. د لرغون

پیژندنې هغه کیندنې چې د هیواد په ختیځ کې ترسره شوې دي داسې
سندونه او ډبرلیکونه (کتیبي) لاس ته راغلې دي چې دا د هغو تړونونو
بیانونکي دي کوم چې د موسیقۍ پوهانو او سندرغاړیو په منځ کې د
سومري عبادت ځایونو په وخت کې ترسره شوي دي. د بابلیانو په لرغوني
تمدن کې موسیقۍ غږوونکو شپیلې، طبله، فلوت او زنگ لرونکې دایره
غږولې او وهلې ده. د سامي قومونو مجلسي موسیقۍ د آریایانو د رزمۍ او
ښورنده (متحرکې) موسیقۍ سره چې د خراسان او قفقاز له لوري لرغونې
آریانا ته راغلې وه چې دغه دواړې موسیقۍ سره ګډې شوې دي او په خپل
قوت یې سامي او بومي ښارونه نیولي او تسخیر کړي دي.

زموږ هیواد افغانستان چې په تیرو وختونو کې د بیلابیلو ژبو،
مذهبونو او کلتورونو (هندي، ایراني او مرکزي آسیا) غوره او ستر مرکز و
او د موسیقۍ تر ټولو پخوانی پرمختګ هم په آریایي سندرو کې رالاند شوی
دی او د آریایانو د موسیقۍ لومړنۍ پیدایښت هم د دغه هیواد د غرونو په
سردرو کې وینو.

د باختري موسیقۍ ځای چې د هندوکش د غره درې او لمنې وې. خود
زیات وخت له پاره هغه د سپین غره په درو او لمنو کې وینو. د باختري
موسیقۍ د هند، ایران او مرکزي آسیا د موسیقۍ پیلامه ګڼل کیږي. یو
ختیځ پوه چې فارمو (Formo) نومېږي د باختري موسیقۍ په برخه او
هکله دغه راز باور لري: کله چې د هیواد لرغونې کیسې لولونو داسې
ښکاري چې چینایانو څلور زره کاله پخوا یو سړی چې نوم یې لینګ لن
(Linglin) و د بلخ او باختري سیمې «افغانستان» ته راولیږه ترڅو چې
شپیلې زده کړي او چین ته یې له ځان سره یوسي.

یو ډنمارکي ختيځ پوه د چنگ په هکله چې یوه افغانی فولکلوريکه آله ده داسې وايي:

پنځه زره کاله پخوا د افغانستان د غرونو په لمنو کې یو ډول چنگ «هارپ» موجود و چې ډیر زیات ورته والی یې د سومریانو له چنگ سره درلود. د بامیانو د ولایت لرغوني آثار چې دوه زره کلن لرغونوالی لري، د دوو ښځو عکس رانښی چې چنگ برغوی د علمي څیړنو په اساس چې د موسیقي په هکله شوی دي یو ډول چنگ د یو مخصوص آهنگ سره چې څلور زره کلن لرغونوالی لري د نورستان د خلکو په منځ کې موجود دی.

هیوان تسنگ چې یو چینایي زیارت کوونکی و او په ۶۳۲ میلادی کال کې یې د افغانستان څخه لیدنه او کتنه وکړه په داسې حال کې چې د باخترا اصلي موسیقي ستایي نو داسې وایی: آریایي موسیقي د آریایانو د سیمې څخه هند ته تللې ده. د آریایي موسیقي پیدایښت، وده او رشد ډول ډول مرحلې تیرې کړيدي، دا په لومړي سر کې حمدي او مذهبي موسیقي وه او وروسته یې په ویدی زمانه کې نوره وده وکړه او د اوستا په زمانه کې یې تحول کړيدي او پیلامه یې په هند او ایران کې د تکامل خورا لوړې پورې ته رسیدلې ده. ویدي سندري کومې چې د لومړني آریایي پاچا «یما» په وخت کښې ویل شوي دي دا دې بلخ د مخکښانو په نوم سره یادېږي. گانونه یا کانونه چې د موسیقي د پردی په معنی دي، د زردشت په وخت کې د موسیقي تحول او وده رانښی. وروسته بیا موسیقي د هخامنشیانو او ساسانیانو په وختونو کې وده او تکامل وکړ او درباري بڼه یې غوره کړه او د افغانستان رزمي موسیقي د مقدوني سکندر تر یرغل پورې په خپل شکل

پاتې وه. د لرغون پېژندنې کومې څېړنې چې د آریانا په لرغوني سیمه کې ترسره شويدي رانښی چې په فلزي آثارو او ډبرینو مانپو کې د موسیقي آلات نقاشي شوي دي چې د اوسنۍ موسیقي جرړې او رېښې په پخوانیو کې موندلای شو. دغه موسیقي په عمومي ډول د جشنونو او ودونو په وختونو کې چې د خوشحالی او نڅا مراسم به و په ټولنیزو او عام ډول ترسره شوې ده. د موسیقي هغه آلات چې په ننگرهار کې لاس ته راغلي دي په لومړۍ او دوهمې میلادي پېړیو پورې اړه لري او د کنشکا زمانه راپه گوته کوي چې دلته موسیقي رغونکي د رباب، شپیلې، ډهل او د زنگ لرونکي د ایرې په حالت کې رانښی. د مقدوني سکندر د يرغل له کبله د ټولنیزو بدلونونو په ترڅ کې موسیقي هم بدل کړې دی او په ځای یې دراماتیکه موسیقي د محلي ډله ییزو نڅاوو سره رامنځ ته شوې ده چې د بالت د کنسرت (Balt concert) په نوم یادید.

د کوشانیانو په زمانه کې کله چې بودايي مذهب رامنځ ته شو نو په دریو لومړنیو میلادي پېړیو کې د موسیقي په هکله ستر بدلونونه رابرسیره شول او دغه درې لاندې حالتونه یې غوره کړل:

۱- درباري موسیقي

۲- صومعه یي موسیقي

۳- اوستایي یا فولکلوريکه موسیقي

په دغه زمانه کې موسیقي د ډیرې یا صومعې په پېنه د خلکو په منځ کې رواج شوه او په ورو ورو، آرام او کرار کرار سره یې د بودايي دین په تبلیغ او رواجولو کې برخه واخسته د ولس او خلکو په منځ کې پرمختلله چې داخلي

او دروني بڼه يې غوره کړه او خلک يې يوازيتوب او د گونښې کيناستنې په لور کش او وهڅول.

شهزاده گانودغه د گونښې کيناستنې او انزوا موسیقي د ساسانيانو د دربار د مروجې محلي موسیقي سره گډه کړه او د بالت د کنسرت بڼه يې ورزياته کړه چې دغه بڼه او شکل د کوشانيانو د مجسمو د تورلو په زمانه کې په ښکاره ډول سره ښکاريزي. لرغوني باختري ته د عربو راتگ ددې سبب شو چې په موسیقي کې هم ځينې بدلونونه رامنځ ته شي.

مهری برکسلی داسې وايي: عربانو د باختري خلکو لپاره اسلام، شعر او د عبري څخه اقتباس شوی ليک آريانا ته راوړ او د علومو موروثی سلطنت او موسیقي يې ورڅخه واخيستله. آريايي موسیقي، لومړی په ۶۳۲-۶۶۱ هـ ق د مدينې د اعرابو په منځ کې او وروسته د امويانو په دربار کې په ۶۶۱-۷۵۰ هـ ق کې په دمشق او په پای کې په ۷۵۰-۱۲۵۸ هـ ق د عباسی خلفاوو په پایتخت بغداد کې ور داخله شوه او په مقابل کې عربي شعر او ليک په «ری» بيا خاور او وروسته په هند کې نفوذ وکړ.

په اسلامي هیوادونو کې په عمومي ډول سره بڼه آواز ويل د «آذان» د قرآن شريف د تلاوت، د نعت ويلو او په جگړه ايزو ميلانونو کې وجود درلود او لری يې. ابراهيم موصلي په ۷۴۲-۹۵۰ ميلادي کلونو کې د برمکيانو آهنگ جوړونکی او موسیقي رغوونکی و، ابونصر فارابی په ۸۷۲-۹۵۰ هـ د (المدخل الى صناعة الموسيقى)، الکلام فی الموسيقى، صناعة العلم الموسيقى، موسیقي الكبير و احصا البقاع د آثارو ليکوال و. ابوعلی سینا بلخی په ۹۸۰-۱۰۳۸ هـ ق او صفی الدین ارموی په

۶۹۰-۱۲۱۷ کی ځینی آثار د موسیقي په هکله لیکلی دی او د موسیقي تیوری ته یې په غوره توګه پیاوړتیا ورکړې ده. د دری ادب د شاعرانو او عارفانو لکه د رودکي، فردوسي، نظامي گنجوي، حافظ شیرازي، مولانا جلال الدین بلخی او بیدل په شعرونو کې د آهنگونو او سازونو نومونه لکه چنگ، کوس، ډهل، جام، سنج، تنګه، نغاره، دف، تنبور او رباب لیدل کیږي. یو پوه او عالم د فارابی د آثارو په هکله داسې نظر لري: د فارابی نظریات چې د آریایی، عربي او یوناني موسیقو یوه روښانه آرزوونه (د موسیقي په هکله) د نوداد موسیقي د تیوري کې بنسټونو په حیث پیژندل کیږي، په منځنیو پیړیو کې د پاریس، د هسپانیا په سالامانکا او د بغداد په پوهنتونونو کې د موسیقي درس ورکول کیده.

د باخترد موسیقي او هنر عام والی د نورو قومونو او ملتونو په منځ کې په مشخص او ځانګړي ډول په لاندنیو دوو پېښو کې لیدلای شو:

د باختر موسیقي پوه زریاب د اسحق د ابراهیم موصلي د زوی د کینی او حسادت له کبله په تبعید محکوم شو او دی له دی ځایه شمالي افریقا ته ولاړ او بیا له دغه ځایه څخه اندلس ته ولاړ او په دې ځای کې یې د «اندلس د موسیقي د پلار» او اسپانیایی عرب لقب ترلاسه کړ. دی د مغولو د یرغل نه وروسته د سرگردانو په ډله کې بیا هند ته راغی.

امیر خسرو بلخی دهلوي چې د دری ادب، یو ستر شاعر، عارف، ادیب او لوړ موسیقي پوه دی؛ په ۷۵۰ هـ ق کال کې یې د باختر موسیقي هند ته یووړه. د غزنویانو په زمانه کې یعنی په څلورمې هجري پېړۍ کې موسیقي ځانته بله بڼه غوره کړه او د موسیقي پوهانو رزمی او بزمی موسیقي د

عاميانه او فولکلوريکي موسيقي په څنگ کې بيا راژوندی کړه خو د تعصب نه په ډکو سياستونو له کبله او د ځينو نورو ناسمو تعبيراتو له مخې موسيقي بيا د انحطاط او زوال لاره ونيوله. په دې ترڅ کې د موسيقي ځينې پټو مرکزونو د آماتور په بڼو خپلو فعاليتونو ته دوام ورکړ چې د موسيقي د بيا راژوندی کولو او په رامنځ ته کولو کې يې زياتې مثبتې اغيزې درلودلې. په افغانستان کې موسيقي په جگړه ايزو ډگرونو، ميلو، دودونو په ځينو نورو مراسمو، جشنونو، اخترونو او په نورو ټولو ملي او د خوشحالي نه په ډکو مجلسونو کې به رواج او استعمال يږي.

د نړۍ د بيلابيلو سيمو د موسيقي گډون:

د تاريخ په اوږدو کې د بيلابيلو هيوادونو فتوحات او انکشافات ددې سبب شوي دي چې د نړۍ د بيلابيلو سيمو موسيقي سره گډه شي، په داسې حال کې د يوې سيمې موسيقي د بلې سره په چټکتيا گډه ده، له دې کبله ويلای شو چې د يوې سيمې د موسيقي اغيزه د بلې سيمې په موسيقي باندې د هغې سيمې د موسيقي په پوځوالي، اصالت او علمي لرغونتوب پورې اړه هم پيدا کوي.

زموږ په هيواد کې موسيقي د بدلونونو راز راز پورې وهلي دي. تيمور شاه چې په (۱۱۸۶ - ۱۲۷۱ هـ) کال کې د خپلې پاچاهۍ تخت په کابل کې تينگ کړ، نو له ټولو هنرمندانو او د موسيقي له رغوونکو څخه يې وغوښتل چې ددې پرتمين مجلس په خوشالي او خوښۍ کې گډون وکړي. خو دا جشن د هغو ناخوالو او محدوديتونو له امله چې موجود وو په ټاکلي وخت سره جوړ نه شو، هغه موسيقي رغوونکي او سندرغاړي چې غوښتل

یې په دغه جشن کې گډون وکړي د یوه اوږده وخت لپاره د بالا حصار په یوه ځای کې په کتون او د انتظار په حال کې پاتې شول. د دوی د تولیدو او جمع کیدو ځای یې دلته د «خرابات» یا «خورآباد» یعنی د لمر آباد په نوم سره چې تر اوسه پورې هم په همدغه نوم سره یادېږي.

د موسیقۍ زده کړه له ډیرو پخوا زمانو څخه راهیسې د هغه فرهنګي وروسته پاتې والي له کبله په میراثي ډول سره له پلار څخه زوی ته او د استاد څخه شاگرد ته لاس په لاس بې له کوم نوبت او یا کوم کتبي سیستم څخه لېږدیده. د موسیقۍ د استادانو کورونه او د موسیقۍ د مینه والو او علاقه مندانو سرایونو د مدرسې حیثیت درلودلو.

د امیر حبیب الله خان د پاچاهۍ په وخت کې د شاه آغاسی او منشي علي احمد خان په پاملرنه سره، د موسیقۍ لمن ارته او پراخه شوه. هغه هندي هنرمندان چې په جشنونو کې د گډون لپاره افغانستان ته راتلل د افغاني اصیلې موسیقۍ تر اغیزې لاندې به هرو مرو راتلل. دغه هنرمندان چې دلته راتلل، نو دوی نوی هنري موسیقي مکتبونه هم پرانستل او د ځانونو سره به یې سارنگ، دلریا، ستار او طلبه راوړل، دا چې دوی راگ او کلاسیکه هندي موسیقي ووايي نو په افغاني آهنگونو، طرزونو او سندرو به یې هم لاس پورې کاوه چې دغه هنري کار د افغاني اصیلې موسیقي په وده باندې ځانګړې اغیزې درلودلې دا ځکه چې د دغو نویو او تازه راغلیو د موسیقي آلاتو په څنګ کې افغانی اصیل موسیقي آلات هم د زمانې په تیریدو سره لکه رباب، شپیلې، وطني چنګ، ډهل، غیچک، زیرغلي، زنگي دایره، سرنا، دمبوره، تنبور، سرنده، دوتار او چهارتار د یو بل سره ګډ شول چې د

نوم په بدلون او تغیر سره استعمالیدل. د مثال په توگه ستار چې حضرت امیر خسرو بلخي چې په اصل کې افغان دی منځ ته راوړی، د کابل د سیمو خلکو د «مدم» په نوم سره یادوه، دا چې په هندوستان کې موسیقي د مذهب یوه برخه ده او په افغانستان کې ځینې مذهبي محدودیتونه وجود لري چې د موسیقي د وروسته پاتې والی سبب شوي دي.

ډیر موسیقي پوهان او د موسیقي مینه وال په دې باور دي چې د کشف شویو آثارو مطابق او د علمي څیړنو په بنسټ چې د موسیقي په هکله ترسره شوي دي په دې باندې په یوه خوله او نظر دي چې د موسیقي د ډیرو آلاتو، آهنگونو او مقامونو ایجادگر او مینځ ته راوړونکی د افغانستان څخه وو چې په خاص ډول د بلخ او باختر وو. لکه چې د مخه مې یادونه وکړه امیر خسرو بلخي دهلوي، ابوعلی سینای بلخي، مولانا جلال الدین محمد بلخي، حکیم سنایی غزنوی، طوسی فردوسی، نیشاپوری عطار، عبدالرحمن جامی او ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل ټول افغاني موسیقي آلات په خپلو لیکنو کې ستایلي او یاد کړي دي. د موسیقي د پیچومي هغه ډکه لار چې په مختلفو زمانو کې یې وهلې ده او بیا د هغې د علمي میتودونو په پلي کیدو سره کیدای شي چې افغاني موسیقي په لاندې بڼو سره ویشو:

اصیله افغاني موسیقي چې د تکرره هنرمندانو له خوا د سازونو په واسطه په ځانگړي او خاص افغانی سبک باندې ویل شوې ده. د هغې د سندرو د ویلو کمپوزونه محلي او وگړني دي چې په دقیقو او سختو ضربو سره جوړ شوي چې د هندوانو لپاره هم د حیرانتیا او د تعجب وړ وو. د مثال

په توگه: مغلي تال چې اووه «ماتره» او «ضربت» لري، ددې انډول او په مقابل کې هندي رویک تال او یا د قطغن تال چې په اوسنۍ او نننۍ زمانه کې اروپایانو هغه په کیبورډ (Keyboard) کې ځای په ځای کړی دی د پاملرنې وړ دی.

افغانۍ لرغونۍ موسیقي د هندي کلاسیکې موسیقي په عکس او خلاف مذهبي اړخ لري چې د خپل محل، غرنیتوب او خلکو د ژوندانه له مخې په زړه پورې وه، وروسته چې افغاني هنرمندانو په راگونو، راگینو، راگنۍ گانو، ترانو، کلاسیکونو نغمو او د ساز د پیل کولو په لاریوگانو باندې پیل وکړ په دې نوبت سره یې ډیر زیات بریالیتوبونه په برخه هم شول.

محلي موسیقي:

محلي موسیقي په بله ژبه دغه راز موسیقي په کلیو او بانډو کې د خلکو د مینې او احساساتو زیربنه ده چې د هغې وده د زمانې په شرایطو پورې اړه لري. د هیواد د هر سیمې او محل موسیقي ځانګړی خصوصیت لري. موسیقي چې په ټولنه کې د فرهنګي او ټولنیزو قبول شویو او منلیو تړونونو انعکاس دی، د سندرغاړیو او موسیقي غږوونکو په واسطه په خاصو ریتمو سره په خاصو او ځانګړیو مراسمو کې ترسره او بیانېږي. کلیوالي او سیمه ایزه موسیقي د محلی او سیمه ایزو لهجو څخه جوړه ده چې ډیرې پاکې او مثبتې اندیښنې پکې نغښتې دي چې د ټولنیز رنگ له پلوه ډیره په زړه پورې ده. د سیمه ایزو او محلي سندرو د آوازونو کمپوز کوونکي او شاعران زیات وخت د سیمې خلک وي نا آشنا او ناپېژندل شوي

پاتې کيږي. خو فرهنگي پانگه يې د يوه نسل څخه بل نسل ته په ميراث خوندي پاتې کيږي او د ژبو په سروبي.

آماتور موسيقي:

په ۱۳۲۰ هـ. ش کال کې په افغاني موسيقي کې غربي موسيقي آلاتو نفوذ وکړ او د راډيو لوی آرکستر جوړ شو، په ۱۳۳۲ هـ. ش کال کې د دغه آرکستر ډلې نوره زياته وده وکړه چې د آماتور هنرمندانو لومړۍ ډله ترې منځ ته راغله، په دغه ډله کې خيال، ځلاند، پرانات، ساريان، ارمان، ميرمن پروين، مسحور جمال، احمد ظاهر، چترام، آزاده، احمدولي، ظاهر هويدا، عزيز آشنا، گل احمد شيفته، رحيم جهاني، آقا محمد سرور، مزیده سرور، آقا محمد کارگر او داسې نور پکې شامل وو.

د راډيو افغانستان د آرکستر نه وروسته د اطريش د هيواد په مرسته د موزيک مکتب پرانيستل شو چې د موسيقي د زده کړې په برخه کې يې علمي او بين المللي گټور فعاليتونه سرته ورسول.

په دغه مکتب کې د موسيقي ډيرو مينه والو او علاقه لرونکو نومونه وليکل او په يوه هنري دوره کې يې په ځينو څانگو کې لکه بيانو، اکارډيو، گيتار او نورو کې ښه هنرمندان ټولنې ته وړاندې کړل.

له دې وروسته د راډيو افغانستان د موسيقي په خپرولو کې نوی رنگين رنگ او رونق او ښه سمون رامنځ ته شو چې په پايله او نتيجه کې ځينې هنري ډلې د چهار برادر، پيام، زمزمه ها، ساغر، ستاره ها، لاله ها، شگوفه ها، ديمانده، کوچي ها، علي بابا، باران، گل سرخ، ويسا او نورو په نومونو رامنځ ته شوې او د هيواد د آماتورو ځوانانو د موسيقي ډول او خوند نور هم زيات شو.

د کابل د خرابات تاریخچه:

د خرابات کلمه په قاموسونو کې د میخانې او میکدې په معنا راغلی ده، او په دري ادب کې هغه ځای ته وایي کوم چې هلته رندان پکې شراب څښي او په عیش او نوش باندې پکې مشغول وي. دغه کلمه په پخوا زمانو کې هغو کورونو ته ویل کیدله کوم چې هلته به یې پروا عیاشانو په بې حیایو، عیاشیو لاس پورې کاوه. خود عارفانو او صوفیانو په اصطلاح او عبارت له هغه مقام او مرتبې څخه دی چې هلته نفساني عادتونه او حیواني خوبونه له منځه ځي، هغه ځای دی چې د دغه ځای اوسیدونکو خپل ټول شته د حق په لار کې گرو کړي دي او د ملکوتي اخلاقو د لاس ته راوړلو د پاردي ځانونه د نفساني عادتونو له بند څخه خلاص کړي دي او د یووالي د شرابو په مینه مست او خوشاله دي.

که څه هم دوی د غریبي، خواری او فقر په حال کې قرار لري خو طبیعت یې غني وي. خراباتي هغه کامل او پوره شخص ته وایي، یا دا لقب ورکول کيږي چې الهی معرفت ولري، سخی مشربه مرسته کوونکی او خلکو ته د مدد رسوونکی وی او له هر راز تعصب او تنگ نظری څخه خلاص وي. په دې هکله او برخه کې ځینو عارفو شعراو وډیر ښه فرمایلي دي.

حضرت حافظ لسان الغیب وایي:

در خرابات مغان نور خدا می بینم

وین عجب بین که چه نوری ز کجا می بینم

حضرت ابوالمعانی بیدل فرمایلي دي:

بې نشه زنده گانی، چندان نمک ندارد

حیف است زین خرابات، می ناچشیده رفتن

نظامي گنجوي وايي:

دوش رستم به خرابات مراره نښود
میزدم نعره و فریاد کس از من نشنود
مولانا جلال الدین محمد بلخي وايي:

من دل ق گرو کردم عریان خراباتم
خوردم همه رخت خود مهمان خراباتم
سنایي غزنوي (رح) وايي:

شور در شهر فگند آن بت ز نار بدست
چون سحر گه ز خرابات برون آمد مست
صایب تبریزی وايي:

در خرابات مغان منزل نمی باید گرفت
چون گرفتی کین کس بر دل نمی باید گرفت
عصمت بخارايي هم ویلي دي:

سر خوش از کوی خرابات گذر کردم دوش
به طلب گاری ترسابعه، باده فروش
حضرت مستان شاه کابلی څه ښه ویلي:

که عرش گهی کرسی، که نفیه گه اثباتم
که مسجد و گه دیرم، که کعبه و میقاتم
خلص شنوای عارف از رمز مقالاتم
بی جا شده ام صد جا، تا جان خراباتم
چون جان خراباتم جانان خراباتم

دا جوته ده چې د عارفانو او په زړه پاكو شاعرانو خرابات هغه خرابات

نه دی چې هلته په بې ځایه عیاشیو لاس پورې کیږي او د ژوند د ټولو ټولنیزو مسوولیتونو په برخه کې به غفلت کیږي او یا دا چې په نفسي خواهشاتو پسې گرځي.

د دوی خرابات هغه سپیڅلی ځای دی چې د ټولو نفساني درغلیو او مکرونو څخه لرې واټن لري او په دې ځای کې پاک لمنې ښځې او په زړه پاک نارینه د خالق او مخلوقاتو د رضا د لاس ته راوړلو په هڅه کې دي.

خرابات هغه مقام دی چې عارف خپل ځان خرابوي او نور آبادوي. په دې مفهوم چې خراباتي او یاد «خراب آباد» سړی د تل لپاره دا هڅه کوي چې نورو ته ځان ورسوي، هغه گوله او خمڅه (شخوند) چې په لاس کې یې ده نه یې خوري وریو ته یې ورکوي. ځینې په دې باور دي چې دغه کلمه په پخوانیو زمانو کې د «خورآباد» یعنی د خورشید آباد په بڼه وه. ددې معنا او مفهوم دا دی چې: د لوړې مرتبې عارف چې په معرفت کې د روښانه لمر حیثیت لري دغې مرتبې ته رسیږي.

د خرابات حقیقي تعریف د محقق محمد بن یحیی بن علی الجیلانی الاهیجی النور بخشی (رح) له ژبې اورو:

خرابات وحدت ته اشاره ده چې په دې کې ټولې فعلی، صفتي او ذاتي وحدت نغښتی دی او پیل یې عبارت د افعالو او صفاتو د فنا مقام دی. د افعالو او صفاتو خراباتي ټول شیان په الهی صفاتو او افعالو کې محو شمیري او د ځان او نورو له پاره هیڅ صفت منسوب نه ګڼي او مقام یې هغه ځای دی چې ټول مقامونه د سبحانه تعالی په حقیقي ذات کې محو کوي. په حقیقت کې خراباتي هغه څوک دی چې خپل ځان یې په ورکه کې موندلی او د خپل ځان څخه خلاص شوی دی.

خراباتۍ شدن از خود رهایی است
 خودی کفر است اگر خود پارسایی است
 ځکه چې په ځانمنۍ کې حق په خپل ځان کې پټول دی:
 تا تو پیدایۍ نهانست او ز تو
 تونهان شو، تا که پیدا آید او
 تا تو خود بینی نه بینی دوست را
 از خودی شو محو و بنگر آن لقا
 دا چې د انسان روح د الهي نږدې والي ځانگړنه او خاصه لوړه مرجع او
 بشپړ وحدت دی نو وایي:

خرابات آشیان مرغ جان است
 خرابات آستان لامکان است

او هم:

اسرار خرابات بجز مست نداند
 هشیار چه داند که درین پرده چه راز است
 دا چې خراباتي له ځان څخه بیگانه او جلا شوی دی دده ټول صفتونه او
 ځان محوده او مضمحل شوي دي نو خپل ځان او عالم یې ورک کړی دی:
 بنیاد عمر گرچه خرابست باک نیست
 خوشتر بود نهاد خراباتیان خراب
 مستم کن آنچنان که سر از پای گم کنم
 وز شور عریده همه عالم کنم سباب
 تا او بود همه نه جهان باشد و نه من
 خود بشنود ز خود لمن الملک را جواب

څرنګه چې د وحدت او اطلاق په مقام کې د لارې ټاکلو او تشخیص ته اړه نه لیدل کیږي، نو له همدې کبله وایي:

اگر صد سال در وی میشتابی
نه خود را و نه کس را باز یابی

دا په دې مفهوم کې په سل ګونو کالونو د ذاتي وحدت په عالم کې په فکر کولو او اندیښنه کې سړی لار شي، په دغه عالم کې به نه ځان پیدا کړي او نه بل څوک، کوم شی چې د دغه عالم د یقین په شمار او ځانګړنه کې راځي هغه ټول د خراباتو عارف په ذهن او فکر کې محو کیږي او له منځه ځي.

دا چې د وحدت مقام او د ذاتي اطلاق ځای د سپیڅلو، پاکبازو او «جانبازو» رندانو ځای دی او له ځان نه د تیرو مینانو لاره ده، له دې کبله:

به هر نغمه که از مطرب شنیده

بدو جدی از آن عالم رسیده

په دې معنی، سماع د هغو چې حال ته رسیدلی وی، روح، ځان او کمال دی، هغه غبر او حرف نه دی چې سړی یې له سندرغاړي او مطرب څخه اوري، بلکه په هره پرده او آهنگ کې یې راز او نیاز حال او احوال پټ نغښتی دی چې پرده له خپل مخ څخه نه لرې کوي او خپل ځان هر نااهله ته نه ښيي، دانه چې سماع کوي د نفس سره بلکه سماع کوي د زړه او د ځان سره:

هر گدایی که شود مرد سماع

پاک بازان را بود درد سماع

مجلس خاص است و جای عام نیست

پخته یی باید که کار خام نیست

د کابل د خرابات ځای او کوڅه:

دغه ځای ته پخوا د خواجه خورد ک گذرویل کیده، د خواجه خورد ک قبر چې یو صاحب دله او کامل سړی و په دغه ځای کې واقع دی. هغه وخت چې تیمورشاه کابل خپل پایتخت کړ، بالا حصار چې یوه ستره او ټینگه کلا وه او د پخوانیو پاچاهانو ارگ و، د خپلو اوسیدو ځای وټاکه، نوی یو شمیر د موسیقي هنرمندان له هندوستان څخه کابل ته راوغوښتل او دغو هنرمندانو یوازې په دربار کې هنرنمایی کوله. د دغو هنرمندانو د هستوګنې ځای لومړی بالا حصار او وروسته یې خواجه خورد ک چې د بالا حصار په څنګ کې پروت و وټاکل شو. د تیمورشاه له مرګ نه وروسته افغانستان د سدوزیو وروڼو ترمنځ د داخلي شخړو په ډګر بدلون وموند. کله چې امیر شیرعلی خان بارکزی د واک واګی په لاس کې واخیستل او هند ته یې سفر وکړ د راتګ په وخت کې یې یوه دله هنرمندان د ځان سره هیواد ته راوستل او ورسره یې یو شمیر د اردو د نوي تشکیل صاحبمنصبان هم د ځان سره راوستل. هغه هنرمندان چې نوی افغانستان ته راغلي وو هغو هم یوازې په دربار کې هنرنمایی کوله دا ځکه چې د مذهبي محدودیتونو له کبله خلکو موسیقي دغوونکو ته په ښه سترګه نه کاته، خو شهزاده گانود هغو څخه موسیقي زده کوله. د خلکو په منځ کې یوازې او یوازې د چشتیه د طریقې پیروانو چې یوه له هغو څلورو طریقو څخه ده چې حق ته ځان رسول غواړي او د طریقې په سر کې یې خواجه معین الدین حسن سنجرى رحمه الله علیه واقع دی، موسیقي اوریدله او سماع یې کوله. په هغه وخت کې به یې چې د موسیقي هنرمندان دربار ته غوښتل مجبور و چې هغه د شاهي پیلانو په

واسطه وليږدوي او انتقال يې کړي، دا له دې کبله چې خدای مه کړه يا مبادا خلک پر هغوی يرغل ونه کړي. لنډه دا چې د خواجه خور د ک گذر د شیر علی خان په وخت کې د خرابات په نوم یاد شو او د دغه علم په آثارو کې وار په وار سره یاد شوی دی.

د ډیرو مشهورو هنرمندانو له جملې څخه یو هم میا سمندر خان و چې ددی د قربان علی پلار او د استاد نتونیکه او بابو کیده. استاد قاسم د استاد قربان علی شاگرد و چې وروسته د پیارا خان شاگرد شو، گامو خان طبله وهونکی، برپور طالع مند طبله وهونکی، رنگ علی رباب وهونکی، راجی او قندو سارنگ وهونکی او د میرمنو له برخې نه مینا بیگم او گلشاه نومې وې چې د نورستان له فتحې نه وروسته د میا سمندر خان شاگردې او زده کوونکې شوې وې. دیتو یوه پرهیز گاره ښځه وه چې وروسته یې د استاد قاسم سره نکاح وکړه. استاد ستار جود استاد قاسم پلار، عطا حسین د غلام حسین پلار او جیلانی سارنگی یې ماما و چې د کشمیر څخه کابل ته راغلی و. استاد سر آهنگ چې د موسیقۍ سرتاج و د دغو هنرمندانو د راتگ ثمره او میوه ده. د استاد غلام حسین خدمتونه د هیواد د موسیقۍ په برخه کې نه هیریدونکي دي. ځکه چې ده هارمونی په یوې تسمې سره په غاړه تړلی و او د معارف زده کوونکو او شاگردانو ته یې ترانې ورزده کولې. له دې کبله موسیقۍ د خلکو ترمنځ لږ څه عامه شوه. وایی چې د ملا محمد جان آهنگ د مرحوم استاد غلام حسین د کمپوزونو له جملې څخه دی.

هغه وخت چې غازي امیر امان الله خان د بې رغه (صامت) سینما لومړنی ماشین کابل ته راوغوښت، نو ډیر وختونه به استاد غلام حسین د

پیانو او یاد هارمونی، استاد ناظر د دلربا او استاد چاچه محمود چې د استاد محمد هاشم پلار و د طبلي په وهلو سره په گډه د سینما د پردې شاته په نغمه ویلو بوخت وو. په دغه دوره کې موسیقي د درسي او زده کړې د پروگرام جز شوي وه او استاد قربانعلی د استقلال په لیسه، پیر بخش په دارالمعلمین او استاد نتود حبیبی په لیسه کې د موسیقي زده کړه او درس ورکاوه. خو افغاني موسیقي یوازی په دغو هنرمندانو پورې اړه نه درلودله، بلکه ډیر شوقي هنرمندان هم وو لکه محمد علی خباز، رجب علی هراتي او حیدر ندمال چې په هراتي لهجې سره یې سندرې ویلي، په دې توگه محمد شفیع لغمانی د ښه رباب د رنگونکو او غبرونکو په ډله کې راځي. سید قریش او اکه عبدالرحمن هم د خپل پنجتار په مرسته سندرې ویلي.

د هندي موسیقي په رواجیدو سره په افغانستان کې د خراسانی موسیقي کمبله لږه لږه په تولیدو شوه او کلاسیکه دوره په بشپړه توگه پیل شوه. وروسته غزل ډیر د پاملرنې وړ وگرځید، استاد غلام حسین او استاد قاسم په دغه لار کې د قدر وړ خدمتونه وکړل. برسیره پر هندي هنرمندانو چې په کابل کې اوسیدل، د خرابات پخواني اوسیدونکي ډیر زیات هنرمندان هم د کابل وو. د مثال په توگه استاد قربانعلی رباب وهونکی، استاد نظر دلربا او سارنگ نواز، غلام نبی طبه وهونکی، نوروز د استاد شیدا زوی، غلام سخی او غلام نبی د استاد قربانعلی زامن، امان سنتور وهونکی، استاد رحیم د محمد حکم پلار، محمد نسیم «بهایی» او مری طبه وهونکي، مستان سارنگ وهونکی، شیر محمد سارنگ وهونکی، غلام حسین سارنگ وهونکی، سلیم کندهاری سنتور او دلربا رغوونکی،

استاد صابر او استاد امیر محمد سندر غاړی، استاد محمد عمر رباب و هونکی، د عبدالواحد کاکا محمد سرور هارمونیم، رغوونکی او داسې نور. دا ټول افغانی هنرمندان وو، نه هندي.

د محمد نادر شاه په وخت کې استاد معراج الدین او زوی یې سراج الدین چې ستار و هونکي وو، کابل ته راغلل لومړی د علیمردان په بڼې کې هستوګن شول وروسته د خرابات ډلې ته ورګډ شول.

خدای بښلی استاد قاسم:

هغه وخت چې استاد ستار جود استاد قاسم پلار د خپل زوی سره یوځای کابل ته راغلل، دا وخت قاسم جود موسیقي د هنر او ځوانی څخه هومره بهره مند نه و د خپل پلار د موسیقي په ډله کې به یې رباب واهه چې ورو ورو ډیر بڼه رباب و هونکی شو. پلار او زوی به د هرې جمعې په ماښام یوه کامل او صاحب دل سړي ته د لاس نیوي په خاطر ورتلل چې دغه سړی د زرداد د سرای د مولوی صاحب په نوم سره مشهور و، دی هم د هند څخه کابل ته راغلی و او د چوک په کښتني برخه کې یې ورته حجره تیاره کړې وه. د دغه سړي مینه وال او اخلاص مندان به دلته سره یوځای کیدل. قاسم چې نوی تنکی ځوان و د دغه خرابات د پیر د دعا او نظر له امله د جذابي څیرې، تورو وینبتانو، بڼې ځوانی او د لوړ هنر څښتن شو چې د هنرمندانو د پاملرنې وړ وگرځید او بڼه سندر غاړی شو. ځینې وخت به د جمعې په شپو سندر غاړې میرمن سوبی د خپلې ځوانې لور الله دیته سره یوځای د مولوی صاحب حضور ته ورتللي او سندرې به یې ویلې او فیض به یې حاصل او. چې وروسته د هنرمندانو او مینه والو شمیر په دې کړۍ کې ډیر زیات شو تر

دې پورې چې ډيرو هنرمندانو ته د سهار تر لمانځه پورې هم د سندرو او آوازونو د ويلو د اجرا نوبت نه ور رسیده. په نیمه شپه کې به کله چې سوبي بیگم ته نوبت رسیده، نو په یو عالم اخلاص سره به یې په سندرو ویلو پیل کاوه. لور یې الله دیته چې ډیره محجوبه (شرمگینه) او مؤدبه وه د خپلې مور شاته به پټه شوه او ځینې وختونه به یې د خپلې مور په ډله کې تنپوره وهله. قاسم چې نوی ځوان شوی ؤ او د هنر بنکلا هم ورسره وه پر دې باندي مین شو او ناقراره و. کله چې قاسم د مولوی صاحب د دعا او نظر له برکته د رباب وهلو او رغولو څخه سندرو ویلو ته هم رالور او ارتقا کړې وه نو د سندرو ویلو په وخت کې به یې د حافظ دغه بیت زمزمه کاوه:

آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند

آیا بود که گوشهء چشمی بما کنند؟

یو وخت چې دې د سندرو د ویلو د نوبت او مجراينې د اجرا څخه خلاص شو غلی او چوپ شو، نو مولوی صاحب د زیاتو دقیقو له پاره په مراقبې ولاړ او په غونډه کې بشپړه چوپتیا شوه. کله یې چې خپل سر راپورته کړ ټول چوپ ناست وو. د قاسم و خواته یې مخ ورواړوه او ورته یې وویل: پوهیږم چې له ما څخه څه غواړي؟ انتظار وباسه، خدای به ټول کارونه آسانه کړي. په همدغه وخت کې سوبي بیگم د الله دیته مور د خپلې ډلې موسیقي رغوونکو سره د مولوی صاحب حضور ته را حاضره شوه او په سندرو ویلو او اجرا تویې پیل وکړ. وروسته چې مولوي صاحب خپل سر راپورته کړ په آمرانه لهجې سره یې بیگم ته وویل:

«دخترت را به او دادم» سوبي بیگم په دې خبرې سره وار خطا شوه او

پوښتنه ترې وکړه: زما مولا ستا مقصد څه شی دی؟ الله دیته دې چاته

ورکړه؟ ده وویل: قاسم ته مې ورکړه، بیګم نوره هم خواشینې او پریشانه شوه او په نا آرامۍ سره یې وویل: قربان دې شم هغه ښځه لري، هلکان لري. مولوی صاحب په آرامۍ او نرمۍ لهجې سره چې ډاډگیرنه او تسلیت هم ورسره و، بیګم ته وویل: مه ویریره، اندیښنې مه کوډ، انشاء الله په نږدې راتلونکې کې به قاسم لوی، غټ او مشهور هنرمند شي او ستا لور به نیکمرغه کړي. ځوان قاسم د مولوی صاحب د نیمې شپې د دعاګانو او نظر په سبب په دې بریالۍ شو چې خپله ښځه د یعقوب مور په دې راضی کړي او په دوهم واده بریالۍ شي. استاد قاسم د امیر حبیب الله خان د سلطنت په اتلس کلنه دوره کې په دربار او د دربار څخه بهر د ذوقی او شوقی خلکو په منځ کې د زیات قدر او احترام څخه برخه من و. په سندرو ویلو کې یې استعداد درلود او هم د شعرونو په یادولو کې یې لیاقت زیات و او د لویو شاعرانو لکه د حضرت ابوالمعانی بیدل، حضرت حافظ، کلیم او صایب شعرونه به یې یادول او حفظ کول چې په دغه لاره کې یې ښه پرمختګ هم وکړ.

د غازي امیر امان الله خان د پاچاهۍ په وخت کې د استاد قاسم په څنګ کې ارواښاد استاد عبدالغفور برښنا، سمیع جان سراج، میرزا نظر او څو نورو مینه والو هم سندرې ویلې چې د شوقی سردارانو له ډلې څخه ګڼل کیده. استاد قاسم نه یوازې دا چې سحر لرونکی او سحرانګیزه او روح افزا آواز درلوده، بلکې د خبرو کولو او مجلس په وخت کې یې هم په ښه شان رسا او په وخت برابرې خبرې کولې. هغه وخت چې امیر امان الله خان استاد قاسم ته اجازه ورکړه چې د انګلیس سفیر ته د موسیقي زده کړه وکړي، نو

هغه لومړنۍ آهنگ چې ده د هارموني پر پردې وروښوده د استقلال ترانه وه. یو وخت په یوه کانسرت کې چې داخلي او خارجي میلمانه موجود وو د پیانو په یوه خوا کې استاد قاسم او په بله خوا کې د انګلیس سفیر ولاړ وو چې د استقلال آهنگ یې وغږاوه، د خلکو له خوا د خوشحالی ولولې راپورته شوې د یوه حیرانوونکي او عجیبه استقبال سره مخامخ شول. د انګلیس سفیر په حیرانتیا سره وپوښتل چې دا څنگه آهنگ و؟ چې دومره یې د خوشحالی استقبال وشو، ورته وویل شول چې دا د افغانستان د خپلواکۍ او استقلال آهنگ و.

استاد قاسم دینداره، متدین او د ریاضت سړی هم و. د اوړي په گرمو او اوږدو ورځو کې به یې روژه هم وده او په لمانځه به بوخت و. وایی چې یو ماښام د روژه ماتي او لمانځه نه وروسته په جومات (مسجد) کې په ذکر بوخت و چې ناڅاپه شاهي رساله دار جومات ته رانوت. استاد ته یې پیغام ورکړ چې تاسې یې شاهي ارگ ته غوښتي یاست. د جومات ملا چې ډیر وار خطا شوی و نو دده څخه یې پوښتنه وکړه چې استاده! خیرت خوبه وي؟ استاد په سره سینه ځواب ورکړ او ورته ویې ویل چې بیخي او هرو مرو خیریت دی ځکه چې زه یې غوښتی یم او که خیریت نه وای نو ته یې غوښتي.

د امانی دورې نه وروسته د حبیب الله کلکاني په وخت کې استاد ډیر غمجن بریښیده. زړه یې نه غوښتل چې له کور څخه ووزي. کله ناکله به حبیب الله کلکاني هم استاد ځان ته راغوښت. یوه ورځ یې استاد د استقلال د جشن په خاطر ځانته بللی و، د دهمزنگ په ډنډ کې په یوه ورځ

کښتۍ کې سره ناست وو او موسيقي يې اوریده، ناڅاپه استاد د حافظ دغه بیت زمزمه کړ:

کشتی نشستگانیم ای باد شرطه برخیز

باشد که باز بینیم دیدار آشنا را

سره ددې چې کلکاني سواد نه درلود، خود بیت په معنا پوه شو او په خدا سره يې استاد ته وويل:

«واه خلیفه! شاباس خپل بادار نه هیروي! نوکر باید وفاداره واوسي.»

استاد قاسم د اعلیٰ حضرت محمد ظاهر شاه د واکمنۍ په وخت کې هم د سندرغاړو د جملې څخه و، تنخوا (معاش) او مقرره يې درلوده. استاد خو واره هند ته سفر وکړ او له خپل پخواني استاد پياراخان څخه يې د موسيقي زده کړه کوله او بيا به کابل ته راغی. ده د محمود طرزي د شعرونو څخه يو شعر د گرامافون په ريکارډ کې ثبت کړی و چې هغه داسې دی:

ناز دارد بی سرو سامانیم	باز در بحر قطره، طوفانیم
آسمان سیرست سرگردانیم	مشکل هر کار شد آسانیم
گردانی غیرت افغانیم	چون به میدان آمدی، میدانیم
کیست افغان در زمان گیرودار	می نه ترسد از نهیب کار و زار
رشک رستم غیرت اسفندیار	کی بود از خصم او گردانیم

گردانی غیرت افغانیم

چون به میدان آمدی، میدانیم

استاد قاسم د ډیرې ښې حافظې لرونکی و، کله به يې چې یو یا دوه واره کوم شعر ووايه نو هغه به يې له ياده کیده، داسې چې په سل گونو غزل

او بیتونه به یې د بیدل، حافظ او نورو شاعرانو د دیوانونو څخه په یاد کړي وو. استاد قاسم په ۱۲۶۰ هـ ش کال چې د ۱۸۸۱ میلادی کال سره سمون خوري زیږیدلی دی خود عمر په تیریدو سره او د ډول ډول ناروغیو لرلو سره په ځانگړې او خاص ډول د سالنډې ناروغۍ وځور او ده، واک او توان یې له لاسه ورکړ او په یوه توره شپه کې په ۱۳۳۶ هـ ش چې له ۱۹۵۷ میلادی کال سره سمون خوري په خپل کور کې، چې د کابل د خرابات په گذر کې و، له دې فانی نړۍ څخه د ابدې نړۍ په لور کوچ وکړ، خپل مینه وال یې ټول غمجن کړل. (روح دی بناد، خوشاله او ځای دې جنت وی.)

د موسیقي سرتاج مرحوم استاد سرآهنگ:

د ۱۳۰۳ هـ ش کال په شاوخوا کې د موسیقي په یوه هنرمنده کورنۍ کې د کابل د خواجه خور د ک (خرابات) په سیمه کې یو ماشوم پیدا او منځ ته راغی چې له هماغې لومړۍ ورځې څخه یې پرانیستو سترگو او ورین تندي ددې څرگندونه او نمایندگي کوله چې دی ښی راتلونکې نیکمرغۍ لري. پلار یې یو مهربانه، صمیمي، د ښه خواږه آواز لرونکی ډنگر هنرمند سړی و چې د استاد غلام حسین (ناتکی) په نوم یادیده. تر هغې چې دی اووه کلن شو د نجات په لیسه کې یې په زده کړه پیل وکړ. دده د مکتب او ښوونځي د درسونو په څنگ کې د خپل پلار سره د کلاسیکي موسیقي په زده کړه هم پیل وکړ. دا چې وروسته په موسیقي کې د خارق العاده استعداد څښتن شو، د ښوونځي او مکتب درسونه یې پرېښودل او د موسیقي د زده کړې د پاره هندوستان ته ولیرل شو چې د استاد عاشق علی خان څخه یې زده کړي او هغه په موسیقي کې د «پنجاب د زمري» لقب درلود. دده زده کړه

دلې نږدې شپاړس کاله اوږده شوه. محمد حسین ډیر کونښنې، زحمت کښه او باحمله ځوان و. ډیر زحمتونه یې وگالل. د کورنه د لري والي ستونځې یې ولیدلې خو کلاسیکه موسیقي یې چې د «پتیالې» د سبک موسیقي وه په ښه شان زده کړه. د دغو ستونځو او مشکلاتو گالل و چې ده په هغه کنفرانس کې چې د عاشق علی خان د مړینې د تلین له کبله د هندوستان په بمبې کې جوړ شوی و، لومړۍ درجه جایزه ترلاسه کړه.

استاد محمد حسین سرآهنگ چې یو څیرک، تکره، با استعداد او زیار ایستونکی سړی و او هم یې د کلاسیکې موسیقي درسونه په لوړه او عالی سطح زده کړي وو برسیره پر دې چې په خپل هیواد کې یې ځینې هنري افتخارونه او ویارنې ترلاسه کړي وې، د هندوستان د هیواد څخه یې هم ځینې تصدیق لیکونه لاس ته راوړي وو لکه په موسیقي کې ماستري، په موسیقي کې داکتري، د طلا (سرو زرو) او نقرې (سپینو زرو) مډالونه او بادري، تانپوری او خاص لقبونه لکه د موسیقي سرتاج، د موسیقي بابا، د موسیقي داکتر، د موسیقي لوړ غړ او د موسیقي زمری. د دیرشو کلونو په اوږده موده کې به استاد سرآهنگ د کلاسیکې موسیقي هر کنفرانس ته هندوستان ته دعوت او غوښتل کیده او استاد سرآهنگ به دلته ډگر فتح او گاته او په لوړ ویار به وطن ته راگرځیده.

د موسیقي ارت او پراخ جهان ځانته ځانگړې برخې لري او هغه عبارت دي له سندرو او غاړو ویلو، آواز خواني او د موسیقي د آلود وهلو او ږغولو څخه لکه تاری موسیقي، بادی پوستی، لوحه یي (لوحې)، پرده یي (د پردې) او نور. په آواز خوانۍ کې هم همدغه شان ځانگړې برخې شته لکه

کلاسیک، برا کلاسیک یا لویه کلاسیک، تهمري، قوالی، غزل، لایت یا آماتور چې دې ته پاپ موسیقي هم ویل کیږي او محلي موسیقي. د دغو موسیقيو هر د برخه ځانته ځانگړی وخت په کار لري، ترڅو چې هنرمندان هغه زده کړي. د مثال په توگه د هندوستان په هیواد کې استاد امیر خان د غټې او لویې کلاسیکې موسیقي په ویلو کې ځانگړی لیاقت او مهارت لري په هر وخت او په هر ځای کې یې وایی او ښه نوم او شهرت پکې لري. هیڅ وخت له ده څخه تهمري، قوالی، غزل او محلي موسیقي نه ده اوریدل شوې که چیرې شوې هم وي، دا به ځینی وختونه په شخصي او ځانگړي ډول وي. په همدې شان استاد برا غلام علی خان، استاد مصطفی خان، پندیت بهیم سنجوشي او د هند د موسیقي نورو مشرانو ټولو او هر یو د یوازې کلاسیکه موسیقي رغوله.

خوا استاد سر آهنگ ته یې له دې کبله په هندوستان کې لوړ او مهم هنري لقبونه ورکړل چې ده په ډیر ښه، روان او ساده ډول کلاسیکه موسیقي، برا موسیقي، نیمه کلاسیکه موسیقي، تهمري، قوالی، غزل او محلي موسیقي رغوله او ویله چې د محلي موسیقي یو مثال یې «او یار کتت کار دارم» دی چې بل چا په دې ډول نه شوه اجرا کولای.

د موسیقي په یوه کنفرانس کې یې د محلي افغانی آهنگونو څخه په یو مغلی تال کې چې خاص افغانی دی او اووه ماتري لري او د هندي د دوپک تال په مقابل کې قرار لري، اجرا کړ چې د هند موسیقي پوهان یې حیران او هیښ کړل. ځکه د مغلی افغانی تال کرښه او رفتار د هندي د دوپک تال څخه توپیر لري او یوازې د سم او خالی په ماتره کې سره ورته دی. استاد

سر آهنگ برسیره پردې چې د ښه غږ او آواز لرونکي و، ښه ښایسته او ښکلې خیره او مناسب اندام یې درلود او د بخت ستوری یې هم روڼ و او هرځای ته به چې ولاړ، هلته به یې قدر او عزت کیده او د ټولو په سر کې به کښیناست.

استاد سر آهنگ د زده کوونکو او شاگردانو د زده کړې او تربیې په باب داسې باور درلود چې د موسیقي علم زده کوونکي باید د لږ عمر لرونکي او کوچني وي، دغه راز کوچنيان کولای شي چې دغه ژور، دقیق او سخت علم ښه زده کړي او که چیرې د ستر او ډیر عمر کسان وغواړي چې موسیقي زده کړي که څه هم ښایي چې ډیر ځیرک، ذهین او زحمتکښ به وي خو لږ به وکړای شي چې د دغه ژور او ظریف علم د ژورو لارو په ظریفو حساسیتونو باندې پوه شي.

د استاد سر آهنگ د تکره او لایقو زده کوونکو او شاگردانو څخه شریف پرونتا، فدا محمد، شاه ولی ولی، عبداللطیف پاکدل، نعیم نظري، سخی احمد خاتم، الطاف حسین، شریف غزل، احمد فرید کلارنت، رغوونکي او زه عبدالمجید سپند ددې کتاب لیکونکي وو.

د دغو هنرمندانو له جملې څخه هر یو خپل هیواد ته په خپله برخه کې په وار سره ډیر ښه خدمت کړی دی.

استاد سر آهنگ له بیوزلو، خوارو او فقیرانو سره ډیره مینه درلودله. دی د هغو محب او محبوب و او په خانقاوو او عرفاني غونډو کې به یې په ښه ډول او شان سندرې ویلې چې په مقابل کې یې د ظاهر شاه په دربار کې منلی ځای او تقرب درلود او نازونه یې منل کیدل.

د موسیقي د اعلیٰ حضرت لقب نه منل:

د حاجی صوفي «سوختم» په قول سره چې د استاد سر آهنگ له نږدې دوستانو څخه و، وايي کله چې په ۱۳۵۰ کال کې له استاد سر آهنگ څخه غوښتنه او هيله وشوه چې د موسیقي په هغه کنفرانس کې گډون وکړي چې د هندوستان د الله آباد په لوی پوهنتون کې جوړ شوی و او دا پنځم وار و چې ډیرې ښې جایزې، ویاړنې او افتخارونه یې لاس ته راوړل. د کنفرانس د کلاسیکې موسیقي د فني څانگې مسوول په موسکا او تقریباً په تهدید آمیز ډول سره استاد ته وویل:

تاسې سړ کال د بیلو او مختلفو کلاسیکو ویونکو کسانو په مقابله کې قرار لرئ چې د پتیالي او شامچراسی سبکونه دي او د دغو سبکونو ځینې استادان لکه استاد امیر خان، بهیم سنجوشي، پروین سلطانه، استاد غلام مصطفی خان، استاد سلامت علی خان او استاد نزاکت علی خان غږیتوب او نمایندگی کوي. تاسې باید د خپلې قهرمانۍ د مقام د ساتلو په برخه کې ډیر جدي او هوښیار اوسئ.

استاد دده په ځواب کې وویل: انشاء الله خدای به یې آسانه کړي او مرسته به وکړي.

د استاد سر آهنگ د وار او نوبت څخه دمخه چې د کلاسیک سندرغاړیو د لړۍ او جملې څخه چې په لومړۍ درجه کې راتلل د پروین سلطانه نوبت و چې ډیره ښکلې ځواني، ښکلې غږ (آواز) او په ښکلې ډول سره یې سندرې ویله او د «شنکره» راگ یې د خپل وروستي کمال په زور سره وایه او په دغه شېبه کې استاد سر آهنگ ته یو عجیب حالت پېښ شو، د

کنسرت د اوریدو په حال کې یې شونډه وچاوده او وینې ځینې روانې او جاري شوې. صوفی صاحب زیاته کړه:

په دغه وخت کې ما او استاد د کنسرت سالون پرېښود او ووتلو، د هغې ویالې غاړې ته لاړو چې د موسیقۍ د دغه کالج په منځ کې پرته او کیندل شوې وه، د استاد د شونډې په مینځلو او پاکولو مو پیل وکړ. په دغه وخت کې استاد اودس وکړ او لمونځ یې ادا کړ او د لوی خدای (ج) دربار ته یې داسې نیاز او زاري وکړې:

خدایه! ته پخپله پوهیرې چې زه هیڅ یم او د هیڅ څخه هیڅ شی لاس ته نه راځي، له دې کبله چې د افغانستان د هیواد له خوا دلته غږیتوب او نمایندګي کوم، نو د عا کوم چې د افغانستان د اولیاوو په مخ، د افغانستان د زیارتونو په حقانیت سره، د افغانستان د صوفیانو او فقیرانو، د افغانستان د ځوانانو او سپین ږیرو په برکت سره ما او ټولو ته بری او کامیابي راپه برخه کړې او د پاتې کیدو، ناکامۍ او خجالت څخه مو وژغورې.

په دغه وخت کې د نیم ساعت تفریح او دمې نه وروسته لوډ سپیکرونو د افغاني سرآهنگ اعلان وکړ چې سټیج ته را حاضر شي.

دا چې کلاسیک پیژندونکي د دغه نوم سره مخکې له مخکې آشنا وو، نو د نیم ساعت تفریح نه وروسته بیا په خپلو مخکنیو چوکيو کښیناستل او د کنسرت د اوریدلو انتظار یې کاوه. استاد په نږدې کوټه کې د «اچھوب» په نوم راګ یعنی «کس نفهم» په نظر کې درلود او په تمرین کولو یې پیل کړی و خو چې هرڅومره یې هڅه کوله د نوموړي راګ هوانه تېرل کیده. صوفی صاحب زیاته کړه:

استاد ماته مخ راواړاوه او وې ویل: «صوفي ولې د راگ هوانه راتولېږي؟»

ما وویل: قربان په هر راگ باندې زړور او حاکم یاستئ او خوښ یې لرې پیل یې کړه، حتی که بهروي راگ هم وي. تاسو ته یې کوم ځانگړی او خاص راگ نه دی ټاکلی.

لنډه دا چې استاد سازونه چې رغوونکي یې ټول هنديان وو او موږ ته نا آشنا وو. استاد د بهروي راگ په لوري رهنمایي کړل او خلکو ته یې د سټیج په سر باندې په یوه ډیر پخواني او په زړه پورې خیال کې ارزوونې وکړې. د استاد سر آهنگ دا کړنه په داسې یو مشکل خیال کې د استادانو د پاملرنې وړ وگرځیده او هر یوه احساسات ښودل او جوتول. په دغه وخت کې هندي سارنگ رغوونکو او طببله وهونکو چې د استاد ملگري او همکاران وو پلته یې په دریم لي کې او سریع یې د دریو سټیک سره یوځای په لوړیدو او الوتنې (پرواز) راوړه چې د پلټې په پای کې د اوریدونکو د شور او ځوږ (ځوگ) سره مخامخ شو. نو استاد سر آهنگ هم په حال راغی او بل تان او پلته یې په ورته او مشابه (مشبه) په هغه شان د ښکلي، سم او رسا غږ او آواز سره راپورته کړه او په بریالیتوب سره یې کښینوله چې دغه حرکت هم د اوریدونکو غږ، شور او ځوږ دوه برابره کړ او ډیر زیات یې په پښو ودریدل، په چکچکويي پیل وکړ. په دغه لنډه تم کیدنه او وقفه کې چې ټکي او چکچکي کیدلې د استاد تندي ورین شو، خوشاله شو او خپل هغه پخوانی راگ چې مخکې یې په نظر کې درلود ورو ورو پیل کړ او د حاضر مجلس استادانو ته یې خطاب وکړ چې زه یو «پټان» یعنې افغان یم. موږ

افغانان د غرو خلک یو د کلاسیکي موسیقي سره دومره زیات نږدې والی نه لرو. سره له دې هم زه دغه راگ چې «اچھوب» یې نومولی دی وایم. هیله لرم چې تاسې د موسیقي استادان او موسیقي پیژندونکي به دغه وخیړئ او هغه به د سرونو، وادي، سموادي او د گردش له مخې به یې نوم او نښان ماته وواياست.

د کنسرت په پای کې چې نږدې درې ساعته وخت یې نیولی و بیا هم د کنسرت حاضرینو د کنسرت د اوږدیدو او دوام غوښتنه کوله. استاد اعلان وکړ: اوس د سهار وخت دی او زموږ د مسلمانانو د لمانځه وخت دی، له دې کبله زما عذر ومني. څه وخت چې د الله آباد د ښار د پوهنتون د موسیقي د کنفرانس د فني برخې مسؤل د «موسیقي د اعلیٰ حضرت» لقب چې د حکم هیأت له خوا ورکړل شوی و، استاد ته وړاندیز (پیشنهاد) کړ نو استاد هغه رد کړ او وې ویل: الحمد لله، موږ په خپل گران هیواد افغانستان کې پادشاه او اعلیٰ حضرت لرو. له دې کبله دغه لقب په نورو برخو پورې اړه نه لري. نو د دغه کنسرت په نتیجه او پایله یې ده ته «د موسیقي د سرتاج» لقب پیشنهاد کړ چې هغه یې ومانه.

حاجی صوفی سوختم زیاته کړه: هغه وخت چې موږ د کنسرت له سالون څخه راووتو او په ټاکل شوي موټر کې کښیناستو، نو ژورنالسټان د خپلو مایکروفون سره زموږ د حرکت او یون خنډ وگرځیدل.

یوه یې داسې پوښتنه وکړه: استاده! تاسې نه یوازې دا چې د راگونو او راگنی گانو (راگنیو) په سمو او صحیح ویلو او ادا کولو کې لوی لاس او مهارت لرئ حال دا چې افغان یاست خوار دو ژبه هم ډیره ښه ادا کولای او

ویلی شی، مهربانی وکړئ ووايئ چې هغه مو څنگه زده کړې ده؟
 استاد وویل: ما نږدې او تقریباً اتلس کاله په هندوستان کې د استاد
 عاشق علی خان په خدمت کې تیر کړي دي. هرڅه چې لرم دده له برکته دي.
 هغه وخت چې د استاد سرآهنگ افغاني شهرت د کلاسیکي موسیقي
 د پتیاله د سبک په برخه او هکله په ټول هندوستان کې لوړ او ستر اوج ته
 رسیدلی وو، دغه سبک چې د کلاسیکو موسیقید پخوانیو سبکونو څخه
 دی او استاد عبدالرحمن خان جامی چې د کلاسیکو موسیقید پوهانو
 څخه و ډیر زده کوونکی او شاگردان یې روزلي وو چې لتا منگیشکر، اوشا
 منگیشکر او آشابوسلی هم دده په شاگردانو کې راځي نو دغه (نوموړي)
 استاد، د استاد سرآهنگ د آواز د اوریدو شوق وکړ. ددې استاد مینه والو د
 استاد له پاره ډیر عالي او شانداره محفل جوړ کړ او هم یې ښکلی تخت د
 سرآهنگ د پاره تیار او جوړ کړی و چې کلاسیک خواندن وکړي. دلته استاد
 سرآهنگ په کلکوالي، متانت او تواضع سره استادانو ته خطاب وکړ او په
 ځانګړي او خاص ډول سره یې عبدالرحمن ته وویل: ما د موسیقي د علم د
 ستر بحر او دریاب څخه یو څاڅکی هم نه دی اخیستی چې تاسې ته یې
 وړاندې کړم. څرنگه چې تاسې امر کړی دی نو څه شی به تاسې ته ووايم.
 وایي چې په دغه شپه کې استاد سرآهنگ د پنځو ساعتو په وخت او موده
 کې په زړه پورې راګونه چې په شپې پورې یې اړه پیدا کوله د کمال او هنر تر
 سرحد پورې اجرا کړل چې د ټولو د پاملرنې او هرکلي وړ وگرځیدل.
 د غونډې په پای کې استاد عبدالرحمن خان خپل موټروان ته امر وکړ
 چې دده ځانګړې او خاصه شپږ تاره «تانپوره» راوړي. ټولو دا فکر کاوه

چې ښايي د سر آهنگ سره به په سيالي کې کلاسيکې سندرې ووايي. کله يې چې تانپوره راوړه، استاد عبدالرحمن خان هغه په خپلو دواړو لاسو کې ونيوله او استاد سر آهنگ ته يې په خطاب کې وويل: دا تانپوره نه ده، بلکې د هندوستان د کلاسيک توره ده او دغه توره تاسې ته درکوم. د استاد سر آهنگ نه ټولو مننه وکړه، هغه يې وستايه، چکچکې يې ورته وکړې. استاد سر آهنگ ډير زيات هنري لقبونه د هندوستان د موسيقۍ د مسؤولينو څخه د خپل گران هيواد افغانستان په گټه لاس ته راوړي دي چې هغه دا دي: د موسيقۍ استاد، د موسيقۍ سرتاج، د موسيقۍ بابا، د موسيقۍ زمری، د موسيقۍ لور غر، د موسيقۍ ډاکټر او د موسيقۍ پروفيسر.

هغه راگنۍ گانې چې استاد سر آهنگ نوې منع ته راوړي او ايجاد کړې دي دا دي:

۱- مينامتي راگ

۲- مالسري راگ چې دري سره لري.

۳- هزاره داراي راگ

۴- سُر د دوو وروستيو يادو شويو راگونو له جملې څخه دي چې د معمولي قاعدې عکس او خلاف دی چې ويلې يې دي: راگونه د پنځو سرونو څخه کم نه دی ...

استاد سر آهنگ دومره هم نه وسپين ږيري شوی چې د زړه په ناروغۍ اخته شو او په پای کې د (۱۳۶۰) کال د جوزا په مياشت کې مړ شو او ځان يې جانان ته وسپاره. (اروا دې ښاده وي او دده د هنر د مينه والو زړونه هم)

افغانان د غرو خلک یو د کلاسیکي موسیقي سره دومره زیات نږدې والی نه لرو. سره له دې هم زه دغه راگ چې «اچھوب» یې نومولی دی وایم. هیله لرم چې تاسې د موسیقي استادان او موسیقي پیژندونکي به دغه وڅیړئ او هغه به د سرونو، وادي، سموادي او د گردش له مخې به یې نوم او نښان ماته وواياست.

د کنسرت په پای کې چې نږدې درې ساعته وخت یې نیولی و بیا هم د کنسرت حاضرینو د کنسرت د اوږدیدو او دوام غوښتنه کوله. استاد اعلان وکړ: اوس د سهار وخت دی او زموږ د مسلمانانو د لمانځه وخت دی، له دې کبله زما عذر ومني. څه وخت چې د الله آباد د ښار د پوهنتون د موسیقي د کنفرانس د فني برخې مسؤل د «موسیقي د اعلیٰ حضرت» لقب چې د حکم هیأت له خوا ورکړل شوی و، استاد ته وړاندیز (پیشنهاد) کړ نو استاد هغه رد کړ او وې ویل: الحمد لله، موږ په خپل گران هیواد افغانستان کې پادشاه او اعلیٰ حضرت لرو. له دې کبله دغه لقب په نورو برخو پورې اړه نه لري. نو د دغه کنسرت په نتیجه او پایله یې ده ته «د موسیقي د سرتاج» لقب پیشنهاد کړ چې هغه یې ومانه.

حاجی صوفی سوختم زیاته کړه: هغه وخت چې موږ د کنسرت له سالون څخه راووتو او په ټاکل شوي موټر کې کښیناستو، نو ژورنالیستان د خپلو مایکروفون سره زموږ د حرکت او یون خنډ وگرځیدل.

یوه یې داسې پوښتنه وکړه: استاده! تاسې نه یوازې دا چې د راگونو او راگنی گانو (راگنیو) په سمو او صحیح ویلو او ادا کولو کې لوی لاس او مهارت لرئ حال دا چې افغان یاست خوار دو ژبه هم ډیره ښه ادا کولای او

رادیو افغانستان د موسیقي منتظم هم و. ده په دري او پښتو ژبه ښکلی او په ډیره ښه ادا غزل ویلي دي. دده دا آهنگ (اوزما جانانه) د موسیقي خوښوونکو په ذهن کې ثبت دی. استاد ښی گل د هنر پالنې په دوره کې د کلاسیکو سندرو یوبل استاد هم د دوستانو پام ځان ته واړاوه او هغه استاد رحیم گل و. د استاد ښی گل او استاد رحیم گل نومونه په هنري حلقو کې یوځای یادېږي. دلته زموږ اصلي بیان د استاد ښی گل په باب دی. د استاد ښی گل څخه ډیر شاگردان پاتې دي او د هغو نومونه دلته راوړو لکه: حاجی محمد حنیف، حاجی محمد ولی، استاد جیلانی، محمد علی، محمد نظیف، دده زامن، طبله وهونکی غلام ښی او د نامتو شاعر استاد بیتاب زوی سید معروف آغا، فضل احمد، رمضان، سارنگ وهونکی غلام حسین، عزیز احمد پنهان، ابراهیم نسیم، رجا، استاد غلام ښی، زاخیل، حاجی گل زمان، استاد مهوش، میرمن پروین، شمس الدین مسرور، استاد اولمیر، سید محمد هلال، ځلاند، سپین بادام، تور بادام، میرمن ژيلا، میرمن رخشانه، میرمن زرغونه، خانم آزاده او په لس گونو نور.

استاد ښی گل تل د رادیو افغانستان د سندرغاړو او موسیقي غږونکو ملگری و او هغوی یې موسیقي ته هڅول او د غزل ویلو په برخه کې د خپل عصر مخکښ و او ډیر ښکلی غږ یې درلود. (خدای دې ویښی او خرابات دې آباد وي)

استاد هم آهنگ:

استاد حاجی عبدالمحمد هم آهنگ یوازینی سندرغاړی دی چی په خوندوره حنجره کې یې فطري سرشته ورځ په ورځ پخوانی مومی. دی په

۱۳۱۵ هـ ش کال کې د خواجه خورد (خرابات کابل) په کوڅه کې د هیواد د نامتو دلربا غبرونکي (طلا محمد) په هنرپاله کورنۍ کې نړۍ ته راغی او له ۱۲ کلنۍ وروسته یې د موسیقي په زده کړه پیل وکړ. دده د طبلي لومړنۍ استاد محترم طبله غبرونکي غازي و. محترم غازي ډیر پیاوړی طبله غبرونکي و. د طبلي له زده کړې څخه یو کال وروسته د سندرو ویلو د فن د بیلابیلو اړخو د زده کولو لپاره یې رسماً د استاد رحیم بخش شاگردۍ ومنله چې د هیواد د لوړو استادانو څخه و. له دغه استاد څخه یې نږدې ۱۲ کاله موسیقي ولوستله. تر هغې وروسته هندوستان ته لاړ او هیله یې درلوده چې د لوی کلاسیک (برا کلاسیک) د سر له پلوه د خپلې زمانې تر ټولو ستر استاد امیرخان شاگردۍ حاصله کړي. په پای کې د استاد امیرخان سره په پیژندگلوي کې بریالی شو او ورته یې ویل: زه له افغانستان څخه راغلی یم او غواړم چې له تاسو جناب څخه د کلاسیک موسیقي بنسټونه زده کړم. استاد امیرخان په ځواب کې وویل: «آیا تاسو په افغانستان کې د نامتو استاد سرآهنگ سره آشنایی لرئ؟»

ښه غبر لرونکي ځوان عبدالحمید هماهنگ وویل: هو! هغه پیژنم او له هغه سره نږدې والی هم لرم. استاد امیرخان وویل: «نوسټاد هندوستان لور ته د سفر کولو دا رنځ بیځایه و. ستاسو په کوزېرۍ کې اوبه شته، خو تېری گرځې، بیرته خپل هیواد ته ستون شه او د استاد سرآهنگ شاگردۍ وکړه.» وروسته خپل هیواد ته راستون شو، د شاگردۍ پاتې دوران یې د موسیقي د سرتاج استاد سرآهنگ سره تیر کړ او د موسیقي جگې څوکی ته یې تگ کړی دی.

استاد حاجی عبدالمحمد هماهنگ زیات شمیر شاگردان وروزل چې د هغو له لږ څخه یې زامن او وریرونه هم وو. استاد هماهنگ د خپل ځان څخه خاص سبک او کړنلاره لري، ځانگړی بیتونه د ښایسته او ماهرانه غزلونو په بیتونو کې راوړي او په سندرو ویلو کې ډیر پیروان لري.

د استاد هماهنگ څخه د راډیو په آرشیف کې بیشمیره آهنگونه په ارمغان پاتې دي او ده د استاد محمد عمر او استاد خیال له کمپوزونو څخه گټه اخیستې، خوزیات شمیر سندرې یې پخپله کمپوز کړې دي. له دیرشو زیات راډیویي کستونه یې بازار ته وړاندې کړي دي. له سندرو څخه یې په CD کې هم ثبت شوی دی (ده ته د عمر اوږدوالی او د زیاتو هنري فعالیتونو هیله کوو).

د راډیو تلویزیون یو شمیر نور سندرغاړي او موسیقي غږوونکي:

که څه هم په تیرو بحثونو کې د یو شمیر استادانو او هنري ډلو یادونه وشوه، دلته به د هیواد د یو شمیر نورو نومیالیو هنرمندانو یادونه هم وکړو:

استاد غلام حسین، استاد قاسم، استاد شیدا، استاد رحیم گل، استاد نتو، استاد صابر، استاد امیر محمد، استاد یعقوب قاسمی، استاد موسی قاسمی، استاد آصف قاسمی، استاد یوسف قاسمی، استاد الطاف حسین، استاد سلیم بخش، استاد حسین بخش، کاظم شیدایی، عارف حیرت آهنگ، قاسم بخش، استاد برشنا، مرزا نظر، محمد رحیم ساریان، محمد حسن شیدایی، احمد ولی، مسحور جمال، محمد ابراهیم نسیم، سایر هراتی، پېکان، غلام سخی (حسیب - دلنواز) دلنواز، ضیاء قاریزاده کبوتر، پرانات، رحیم جهانی، انجنیر محمد یونس، شمس الدین

مسرور، حامد شکران، وکیل رؤف، عزیز آشنا، شاد کام، ظاهر هویدا،
 فرهاد دریا، رحیم مهریار، جواد غازیار، حیدر سلیم، وحید صابری، نجیم،
 نعیم پوپل، وحید امید، روح الله روئین، فواد رامز، طاهر شباب، صدیق
 شباب، رشاد فیروز، حمید گلستانی، خسرو، احسان، نی ریز، رحیم
 غفاری، حبیب شریف، اسد بدیع، جاوید راهی، اسد الله سیفی، وحید
 قاسمی، امیرجان صبوری، فرید رستگار، سید معروف آغا، سید محمد
 هلال، عزیز احمد پنهان، رجا، جلیل احمد، ځلاند، بشیر الفت، استاد داد
 محمد الفت آهنگ، وحید رامین، عبدالرب ساریان، همایون فخری،
 جمشید سپند او نور.

د میرمنو په ډله کې:

میرمن پروین، میرمن ژیلا، میرمن رخشانه، میرمن پرستو، میرمن
 آزاده، میرمن زرین، استاد مهوش، میرمن لیلا، میرمن قمر گل، سبزه گل
 اندویی، سارا ځلاند، سهیلا ځلاند، افسانه، ناهید، زرغونه، سلما، رشیده
 ژاله، نادیه، نغمه، وجیهه رستگار، پریسا مرسل، ژینوس او نورې.

د پښتو سندرغاړو له لړ څخه:

استاد اولیر، محمد ایوب، نعمت الله، گل زمان، طلا محمد، سید
 علم، منگل، استاد دری لوگری، ماشینی عبدالرشید، عبدالروف
 کندهاری، شاه محمد کندهاری، حاجی رحمانی، بیلتون، سلیم کندهاری،
 حکیم نور اکا خیل، ماستر فضل غنی، عبدالرحمن اور او نور.

د موسیقي غږوونکوله لړ څخه:

استاد محمد عمر رباب غږونکی، استاد غلام نبی دلربا غږونکی،
 استاد محمد هاشم طبيله غږونکی، د شرقی آلاتو غږوونکی بریالی کمپوز
 کوونکی، استاد محمد آصف، استاد محمد عارف، محمد معروف،
 جاوید، کریم بخش، حکیم بخش، عظیم بخش، احمد بخش، محمد حکیم،
 محمد نسیم بهائی مری، محمد ولی نبی زاده او غازی طبيله غږونکی،
 استاد معراج الدین، سراج الدین او شاه محمد محشر ستار و هونکی، استاد
 احمد بخش «ماستر» کلارنت غږونکی، استاد فقیر حسین سارنگ ویلون
 غږونکی، فواد طاهری ویلون غږونکی، استاد محمد سرور هارمونیم
 غږونکی، محمد کبیر او امیرالدین او محمد عیسی او مدیر مجید دلربا
 غږوونکي، غلام حسن پسند او محمد شریف سارنگ غږونکی، جناب
 صوفی عبدالعلی «صوفی للی» د ځوانانو لارښود طبيله غږونکی، فرید
 نوروزی هارمونیم غږونکی او طبيله و هونکی، غلام علی سارنگ
 غږوونکی، محمد حنیف نبی زاده، هارمونیم و هونکی، غلام حسین،
 محمد حنیف، غلام جیلانی نبی زاده، غلام سخی او زوی یی همایون
 سخی، محمد اکرم روحنواز رباب غږونکی، کریم هراتی دوتار غږونکی،
 مامور سرور رباب غږونکی «هراتی».

د ابا سید و وایو چې د مهاجرت په غمجنه نړۍ کې مې
 همدومره په حافظه کې پاتې وو، که له یاده مې وتلی وي، نو هغه هنرمندان
 به مې وېښي.

د محلي موسیقي په لړ کې:

عبدالحمید چاریکاري، اسماعیل چاریکاري، ظاهر چاریکاري، امیرجان خوشنوا هراتي، مزاری نجرابي، زمان شوقي، عالم شوقي، سيف الدين، عبدالرزاق شوقي، بازگل بدخشي، بهاوالدين مزاری تنبور غبرونكي، خان قره باغي، ناو ك هراتي، خالو شوقي، قدیر استالفي، گل محمد استالفي، ذبیح الله استالفي، فیض کاریزي، عبدالحمید کندهاري او داسې نور ډیر هنرمندان.

د لویدیځې موسیقي په برخه کې:

استاد فرخ افندی، استاد سلیم سرمست، استاد فقیر محمد ننگیالی، استاد محمد حسین آرمان، احمد فرید شيفته، نوښاد اکاردیون غبروونكي، استاد محمد اسماعیل اعظمی سکسفون غبروونكي، محمد حکیم جاز غبروونكي، محمد اکبر او محمد بصیر گیتار غبروونكي، فرید رستگار، دده ورور نجیب رستگار، واسع کیبورد (Keyboard) غبروونكي او داسې نور ځوان سندرغاړي او موسیقي غبروونكي چې د موسیقي په کار لگیا دی.

په تیر او اوسني وخت کې د موسیقي ځینې کورسونه:

په رادیو تلویزیون کې د استاد غلام حسین، استاد فرخ افندی او استاد سرآهنگ د موسیقي کورسونه، په پېښور کې د استاد رحیم بخش، استاد رحیم گل، استاد محمد هاشم، استاد محمد عمر، استاد سلیم سرمست، استاد آرمان، پروفیسر دیشباندي، پروفیسر دوبین چترجي، استاد محمد عرفان خان، مهش دالوی، سپند او عرفان د موسیقي کورسونه.

ځینی کتابونه چې د موسیقي په باره کې لیکل شوي دي:

- سفینه، موسیقي، د استاد لطیف پاکدل.
- قانون طرب، د استاد محمد حسین سرآهنگ اثر.
- آهنگ های فولکلوریک، د استاد فقیر محمد ننگیالی اثر.
- آموزش نوت غربی، د ډگروال محمد حنیف اثر.
- سرگذشت موسیقي، د عبدالوهاب مددی اثر.
- از صدا تا آهنگ، د انجنیر محمد صدیق قیام اثر.
- چهار گنجینه، موسیقي، د عبدالمجید سپند اثر.
- او دا حاضر کتاب «د موسیقي په څپو کې»، د عبدالمجید سپند اثر.

د افغانستان ستار غبروونکي:

استاد معراج الدین، استاد سراج الدین، محمد انور شاهین، دوکتور
اسعد احسان غبار، ډاکتر محمد احسان عرفان، استاد محمد هاشم، شاه
محمد محشر، حفیظ همدم یار، محمد خلیل ارفاق (ورپسی گداز)، حاجی
عبدالصمد غفوری، محمد نصیر عبداللّه نهیل او عبدالمجید سپند.

دریم خپرکی:

د موسیقی سبکونه

سبک په هنر کې کړنلارې او روشونه گڼل کېږي چې په شعر کې کولای شود خراسانی سبک، عراقی او هندي سبک څخه نیولی بیا د سپین شعر تر سبک پورې یاد کړو.

خو په موسیقی کې هم سبکونه موجود دي چې په هندوستان کې ورته گهرانه یا کورنۍ هم ویل کېږي، یعنی هغه د یوې کورنۍ استادانو ته وایی چې په خپل ځانگړي کړنلارې او روش سره سندرې وایی او موسیقی غږوي، د هغو څخه نامتو کورنۍ دا دي:

الف - د پتیالي گهرانه یا کورنۍ: په دې کې نامتو سندرغاړي استاد عاشق علی خان، استاد سرآهنگ، استاد بېرا غلام علی خان، استاد امیر خان، استاد امیر علی خان، استاد فتح علی خان، استاد امانت علی خان، استاد حفیظ احمد خان، استاد منور علی خان، پروین سلطانه او داسې نور ډیر کسان.

ب - د شام چراسی گهرانه: استاد سلامت علی خان، استاد نزاکت علی خان، استاد شرافت علی خان او داسې ډیر نور.

ج - د گهراني گهرانه: استاد نبد علی خان، پروفیسر عبدالکریم خان، بهیم سنجوشي، پنډت جسراج، روشن آرا بیگم، شکور خان سارنگی، فیاض احمد خان، نیاز احمد خان او داسې ډیر نور.

د - د گوالیار گهرانه: میا قادر بخش خان طبله غبرونکی، استاد پیر بخش خان، استاد رحمت خان، دی وی پلو سکر دی، دی پلو سکر او داسې ډیر نور.

ه - د دهلی گهرانه: استاد تان رس خان، استاد مراد خان، استاد بهادر خان، استاد نصیر احمد خان، استاد جهانده خان او داسې نور.

و - د جیپور گهرانه: استاد کالی خان، جهانده خان، دلو خان، چجو خان، عظمت حسین خان، نثار حسین خان، حفیظ احمد خان او داسې نور.

ز - د رامپور گهرانه: عنایت حسین خان، امداد خان، مشتاق حسین خان، اشتیاق حسین خان او ډیر نور.

ح - د بندی بازار گهرانه: استاد چجو خان، شیو کمار سوکله، ناظر خان او ډیر نور.

ط - په ستار غږونه کې د امداد خانی گهرانه: امداد خان، عنایت حسین خان، ولایت حسین خان، شجاعت حسین خان، استاد رئیس خان، شاهد ویز خان او ډیر نور.

ی - دلی گهرانه: استاد علاوالدین خان، د سرود غبرونکی علی اکبر خان زوی، استاد بهادر خان، پنډت راویشنکر، نیکل نبرجی، حفیظ احمد خان، امجد علی خان د حفیظ احمد زوی (د حفیظ احمد خان پلار او د امجد علی خان نیکه) د افغانی رباب له مخی هندی سرود ایجاد کړ، استاد عبدالحلیم، جعفر خان، استاد ماهر.

ک - د پنجاب گهرانه د طبله وهلو له پلوه: میا قادر بخش خان، استاد

الله رکها خان، استاد شوکت حسین خان، استاد ذاکر حسین خان، ستار تاري او استاد محمد هاشم افغاني.

ل - د طبله وهلو له پلوه د ديلي گهرانه:

م - د تريکو گهرانه:

احمد جان خان تريکو او دده شاگردان، داتاوا گهرانه او د ميهار گهرانه د ستار وهلو له پلوه.

يادښت: دا بايد ووايو چې د سبکونو په اړوند دا گټور معلومات او گهراني د استاد عبداللطيف پاکدل د کتاب سفينه، موسيقي څخه اخيستل شوي چې په کاناډا کې چاپ شوي او دده د پنځوسو کلونو هنري کارنامو محصول کيږي. استاد پاکدل خان ددې بحث په پای کې دا عقیده څرگندوي:

«لکه چې تاسو گورئ په سلو کې نوی ذکر شوي گهراني د مسلمانو هنرمندانو او د موسيقي د استادانو له خوا رامنځ ته شوي دي او نن ورځ هم د هندوستان موسيقي د مسلمانو استادانو له لوري پالل کيږي. د تاريخ په شهادت دا استادان افغانان او له دوو دريو پيړيو راهيسې په هند کې استوگن دي. په دې ډول ويلی شو چې د هند موسيقي بنسټ د افغانانو له لوري ايښودل شوی او وړاندې ځي. سره ددې چې موسيقي د هند په مذاهبو کې ضروري گڼل کيږي، خود مسلمانو افغانانو ژوندی زړه په دې لار کې د ستاينې وړ دی.

د افغانستان د محلي موسيقي سبکونه:

څرنگه چې کابل د هيواد پايتخت دی، نو له دې امله د ژوند په ټولو

اړخونو په تیره بیا په موسیقي کې بنیادی بدلونونه راغلي دي. کابل ته د هندي هنرمندانو د راتگ څخه دمخه، موسیقي په ایرانی بڼه روانه وه چې نمونه یې د میر فخرالدین آغا، حاجی محمد سمیع، قاری محمد سمیع، حبیب الله پنجشیری او ډیر نورو په نعت ویلو کې جوتیږي. په دې آخرو او وروستیو وختو کې جناب حاجی محمد سمیع چې د موسیقي د غبرونو څخه بڼه خبرتیا او پوهه لري، د نعتونو په ویلو کې په ډیره بڼه بڼه وړاندې ځي، خو کابل ته د هندي هنرمندانو د راتلو وروسته غزل ویل په ځانگړې بڼه پیل شول چې له هندي شکل څخه متمایز او عالی وو، ځکه چې د غزل بیتونه یې په ورته بیتونو سره د استشهاد په توگه راوړل او تفسیر یې کاوه چې ددې روش او طریقي مخکښان استاد سرآهنگ، استاد نتو، استاد صابر او استاد هماهنگ او نور وو.

۱- د کابل د موسیقي سبک:

په دې سیمه کې سندرې په ډیر بڼه سر، تال او لی سره ترسره شوي او د نړیوالې موسیقي څخه اغیزمن شوي دي.

۲- لوگری سبک:

لوگری ساز چې خپل ځانگړی روش لري او د آستایي او انتره نغمو ترمنځ ډیر په زړه پورې گڼل کیږي، د نخا گډا او په اصطلاح د کښیناستو پاخیدو لپاره د نورو څخه ممتاز بریښي. د لوگری ډلې د ساز آلې ډهل، تنبور، رباب او سرنده دي چې ددې مخکښ استاد ډری لوگری دی.

۳- د کندهار د موسیقي سبک:

د کندهار د موسیقي «سبک د کلونو راهیسې جاری دی، لکه چې

کندهاري راگ چې بنيای اصلاً د کندهار وي، په هندوستان کې ډیر نامتو دی. ددې ځای هنرمندان زیاتره د نریو غبرونو لرونکي دي چې د سُر او لی څخه ډک وي. هغوی د هیواد د نورو برخو په پرتله د کلاسیکي موسیقي څخه برخمن دي.

۴- د هرات د موسیقي سبک:

له ایران سره د گډ سرحد له امله د هرات موسیقي یا هراتي موسیقي ایران ته د هغې د لهجې په شان ورته ده، خود هغه زیات شمیر هنرمندانو د خپلې موسیقي پوهه لوړه کړې او خپل ځانته یې خپله محلی موسیقي د نورو څخه جلا رامنځ ته کړې ده. دوتار د هرات یوه خاصه او ځانگړې آله ده، او د موسیقي یوه بله آله یې رباب دی چې ډیر رواج لري. دوتار غبرونکي محمد کریم، رباب غبرونکي مامور هراتي او دل آهنگ د هراتي سبک نامتو هنرمندان دي.

۵- د مشرقي د موسیقي سبک:

دا سبک د پښتو په موسیقي کې ډیر په زړه پوری او د سندرو ډولونه لري. د مثال په توگه تپه، بگتي، چاربيت، غزل، داستان او ددې ځای داسې نورې سندرې. د هغې غوره سندر غاړی زاخیل، طلا محمد، سید علم او ایوب.

۶- د جنوبي د موسیقي سبک:

دا بشپړ محلی او سیمه ییز سبک دی او غبرگي سندرې ویل ددې ځای غوره دود دی چې زیاتره یې شپانه په اوږدو آوازونو او

غرانگو سره اجرا کوي. ددې سبک مخکښ گل زمان او يو شمير نور دي.

٧- د شمالي د موسیقي سبک:

داد کابل د شمال د موسیقي يو په زړه پوری او د اوریدو وړ سبک دی. ددې ځای زیاتره هنرمندان په بهر وی راگ کي خپلې محلي غزلې وايي. شمالي طرز «دوبیتی» ډیر شهرت لري. دغه آهنگ «کجا بینم بینم رخ دلبری وی الله» ددې سبک يو په زړه پورې روش دی. دهغې ډیر نامتو سندر غاړی دادی: اسماعیل چاریکاری، ظاهر چاریکاری، حمیدالله چاریکاری، قاری سلطان چاریکاری، گل محمد استالفي، قدیر استالفي، ذبیح الله استالفي او داسې نور ډیر سندر غاړي.

٨- د پنجشیری موسیقي سبک:

په پنجشیر کي یو خاص او ځانگړی سبک «قرصک پنجشیری» په نامه رواج دی او هغه په دې ډول دی چې یو کس په منع کي دریږي او یا کښینی غزلې وایی او د قرصک نور برخه وال د هغه تر شا وخوا راتاویږي او په ده پسې دده غزله تقلیدوي او یو یا دوه تنه دایره وهونکي د هغو بدرگه کوي. دغه راز دلایت موسیقي ښه هنرمندان له دې ځای څخه راو لاړ شوي دي.

٩- د هزاره گی د موسیقي سبک:

د هزاره د خلکو د موسیقي سبک په ځانگړی ډول په دوی پورې اړه لري چې دهغې ځای مروج سرونه د موسیقي د سرتاج استاد سر آهنگ له خوا تفکیک شوی او یو راگ د «هزره» په نامه یې

ايجاد كړې چې څلور سرونه لري او په دې ډول دى (Aroh:SRPD/S°)

۱۰- د قطغن د موسيقۍ سبك:

دا يو ډير په زړه پورى سبك دى چې له دمبورې سره سمندري وايي. د قطغن نغمه او تال چې د افغانى هنرمندانو له خوا ايجاد شوى، په نړۍ كې شهرت لري.

ددې څخه پرته په افغانستان كې د موسيقۍ نور سبكونه شته لكه تركمني، ازبكي، نورستاني او نور چې نور كسان كولى شي د هغو څيړنه وكړي.

د افغانستان جنگي موسيقي:

په ټولنه كې د ناڅاپي او غير عادي پيښو وروسته، يو ډول بله موسيقي رواج شوې چې حماسي يا جنگي او انقلابي موسيقي ورته وايي. دا موسيقي زموږ ټولنې ته گټوره تمامه شوې نه ده، بلكه زيانښونكې هم بريښي. دا موسيقي د خلكو ماغزه او اعصاب خرابوي او هغوى يې د يوه او بل په وړاندې لمسولي دي. ځكه دا ډول موسيقي په احساساتو توگه ثبت او خپريږي چې زياتره غوږونه تخريش كوي او ځوانان د يوه بل په وړاندې راپورته او لمسوي. له دې څخه پرته دا موسيقي په اصطلاح آماتور، خوپه ډيره حرفوى توگه په ودونو كې د غربي وسايلو او مدرنو آلاتو له خوا مجهزه او كافي سرونه لري او ريتميك او چټكه وي چې د بې ځايه بې خونده گډا څخه بل مفهوم نه مومي. پوهان دا موسيقي «ميلمه تښتونكې موسيقي» گڼي چې يو پوه او ريډونكې هغه تر پايه نه اوري.

د طالبانو په دوران کې د موسیقي پرمختګ:

د وخت د شرایطو په اساس موسیقي د طالبانو په حکومت کې منع شوې وه، خو د هیواد دننه هنرمندانو په پټه او د هیواد څخه دباندې په پاکستان، ایران او نورو ځایونو کې له موسیقي سره خپله علاقمندی وساتله او د موسیقي نهادهونه او کورسونه یې ایجاد کړي دي. کولی شو هغه کورسونه چې په پاکستان کې جوړ شوي په دې لاندې ډول یې نومونه واخلو:

د چشتي سپند موسیقي، د احسان عرفاني د موسیقي کورس (په پېښور کې)، د استاد عارف د موسیقي کورس، د رباب غبروني په برخه کې د غلام حسین او همایون له خوا د تهکال^(۱) موسیقي کورسونه. دا هنري خدمتونه د ستاینې وړ دي.

د مجید سپند، احسان او عرفان په کورسونو کې د سندرو ویلو، هارمونیو غږولو، ستار غږولو، رباب غږولو، طبلة وهلو، شپیلی او داسې نورې څانګې شته او په پرمختللي توګه زده کړه پکې کیږي. له دې څخه پرته هغه هنرمندان چې په کابل کې ایسار پاتې شوي وو، د خپلو کورونو دننه زیرخانو کې په پټه په مشق، تمرین، ساز غږونه او سندرو ویلو بوختیدل او په ډیره آرامه، ښه او انساني توګه یې هنري فعالیت درلود ځکه په تیر وخت کې د هارمونیو او نورو سازونو جګ غږونه د غوږونو د آزار سبب وو، نو د طالبانو په وخت کې یې په ټیټ غږ سندرې ویل د دوی ښه سر برابر کړی و.

(۱) تهکال: په پېښور ښار کې د یو سیمه نوم دی.

د موسیقي د آلاتو ډولونه:

١- د موسیقي تار لرونکي آلې:

تنبور، رباب، ستار، سرود (رباب)، دوتار، سه تار، پنج تار،
تانپوره، سرمندر، دنبوره، سرنده، غیچک، بنجو، گیتار کلاسیک، گیتار
لید، گیتار باس، هغه گیتار چې د تیږی په واسطه غږول کیږي، سنتور،
ویلون، کنترباس، چیلو، هارپ یا چنگ.

٢- د موسیقي لوحه یی ضربی آلې:

زنگ لرونکي دایره، ډهل، زیرغلي، طبله، نقاره، جازبند، جاز برقي،
بانگو، مردنگ، پکاوچ، دف (عادی او معمولی دایره).

٣- د موسیقي لوحه او پرده لرونکي آلې:

هارمونیم، پیانو، آرگن، کیبورد، سنتی سائزر، ارغنون.

٤- استوایی بادي آلې:

توله، سرنا، شهنایی، کلارنت، سکسفون، شپپور، ترمپت، سیمه ییز
افغانی چنگ.

تار لرونکي موسیقي آلات:

الف - تنبور: دایوه ډیره زړه او لرغونی افغانی د موسیقي آله ده چې

د هغې له مخې ستار جوړ شوی دی. د هغې د لرگی برخه له دریو برخو

څخه جوړه شوې چې له کاسې، د کاسې د مخ د توتې او لاسي

(دسته) څخه عبارت ده. د شاه تار شپږ کلی لري چې دوه یې دمخه او

د یو سر لرونکي دی او گوتې پرې کښته پورته کیږي. پاتې ۱۲ یا ۱۳ کلی

او تار بجگي لري چې په ستار کې هغو ته «طرب گان» وايي چې د نوک يا مضراب په واسطه وهل کيږي.

ب - رباب: د موسیقي دا آله د افغاني موسیقي يوه ډيره ځانگړي او لرغوني آله ده چې په هند او منځني آسيا کې يې هم رواج موندلی دی. دا آله د کاسې، د کاسې پرمخ د پستوکی او غاړې څخه جوړه ده. شپږ کلي او شاه تارونه لري چې درې تارونه يې دمخ، منځ او لوی تار څخه عبارت دي. دا تارونه د کولمو او يا پلاستيک څخه جوړيږي، پاتې شاه تارونه او بجگيان فولادی او يا مسي وي چې د لرگي د شهباز په وسيله غږول کيږي.

ج - ستار: دا آله په نړۍ کې ډيره زياته مشهوره ده او د خپل خواږه، په زړه پوري او نرم غږ په درلودلو سره يې د موسیقي د هنر د زياتو مينه والو زړونه ځانته راکارلي دي. که څه هم د دې آلې په کيږد کې غږ تعبیه شوی، خو د هغې اصلي غږ نه لري، هغه زيات کوايف چې په دې آله کې اوریدل کيږي په کيږد کې د هغې تعبیه کول چمتو نه دي. که څه هم د ستار په باب د (چهار گنجينهء موسیقي) په کتاب مفصل معلومات ورکړل شوي دي، خو بيا هم د دې لنډ بيان په ورکولو سره مې غوښتل چې دلته پرې څه خبرې ولرو.

ستار د حضرت امير خسرو دهلوی له خوا اختراع شوی دی. ده د افغاني تنبور او هندي ويناۍ څخه دا آله جوړه کړه. ستار په لومړي سر کې اووه تارونه لرل، خو وروسته امير خسرو دهلوی په هغې نور ۱۳ تارونه د «طرب گانو» په نامه زيات کړل چې اوه اصلي تارونه يا شاه تاري يې له «گرچ» يا لوی خرک او ۱۳ نور تارونه (طرب) د لاندې «گرچ» يا خرک

څخه تیر شوی او له کلیو (کلی گانو) یا غوړیو سره تړل شوي دي. ستار اصلاً د کلاسیک موسیقي یوه آله ده چې نغمې یې د مسیت خانې او رضا خانې په بڼه دي او د آتاوا د گهرانې او میهار د گهرانې هر مکتب یې په ځانگړی روش غږوي او «تودی» یا خاصې پلټنې له هغې سره یوځای کوي. زیاترو افغاني، پاکستانی او هندي آهنگ جوړوونکو د ستار غږ ته په خپلو آهنگو کې ځای ورکړی دی او د خپلې موسیقي پارچې ښکلاته یې زیاتوالی ورکړی دی. د هندوستان نامتو ستار غږوونکی دادی: استاد ولایت حسین خان، استاد امداد خان، استاد عبدالحلیم جعفر خان، پندت راویشنکر، نکل بنرجی، بودهید تامرجی چې په دې زمانه کې ددې استادانو زیات شاگردان په ستار غږونه لگيا دي. په پاکستان کې د استاد شریف خان پنجوالا زامن او شاگردان په دې برخه کې په فعالیت لگيا دي.

د افغانستان ستار غږوونکی دادی: استاد معراج الدین، استاد سراج الدین، استاد هاشم، محمد انور شاهي، داکتر اسعد احسان غبار، عبدالله نهیل، مدیر نصیری، حاجی عبدالصمد غفوری، حفیظ همدیار، خلیل گداز، داکتر محمد احسان عرفان، نصیر احمد، اجمل، شاه محمد محشر او عبدالمجید سپند.

دا باید ووايو چې د افغانستان، پاکستان او هندوستان د ستار غږوونکو نومونه ډیر زیات دي، نو ځکه په اجمالي توگه یې بیان وشو او زیات بیان یې په دې کتاب کې نه ځایيږي. که چیرې غواړئ زیات معلومات ترلاسه کړئ، کولی شئ د پورته یاد شوی کتاب څخه استفاده وکړئ.

خلورم خپرکی:

د موسیقی ځینې اصطلاحات

۱- سر: هغه نوا او غږانگه ده چې په سانسکریت کې ناد او د غرب په اصطلاح یې میلودی بولی او داسې خوندور او روح پالونکی غږ دی چې د یوه باذوقه انسان د حنجري له حرکت او اهتزازونو او یا د موسیقی آلاتو د حرکتونو څخه را ولاړیږي.

۲- تال یا ریتم: د ضربونو او آلي وهلو د مجموعې او ټاکلو ماتره گانو ته وایي چې سندره په قید کې راوړلی او تالی، خالی او د خاص کړنلاری یالی لرونکی وي.

۳- ماته: په یوه تال کې ټاکلو ضربونو ته ویل کیږي، د مثال په ډول تین تال له (۱۶) ماترو څخه جوړ دی.

۴- لی: په تال یا ریتم پورې تړلی او د ضربونو او ماترو او آلي وهلو منظم او سیستماتیک وړاندې تگ ته وایي چې د موسیقی په یوه پارچه کې راځي او د آس رفتار او حرکت، د ساعت گرزیدلو او د زړه خوځښت ته ورته وي.

۵- سم: د ضرب وهلو له پلوه د موسیقی د یوې پارچې د ثقل مرکز دی او د موسیقی د پارچې پای ټاکي.

۶- خالی: هغې ماترې ته وایي چې د سم په مقابل کې قرار لري او د سم په شان په تال کې غوره گڼل کیږي.

٧- تهیكه: د طبلي (ډهلکي) هغو الفاظو ته وايي چې د یوه ټاکلي تال په ټاکلو ماترو کې ځای لري د مثال په ډول د تین تال په تال کې (Da Den Den Da).

٨- ویلمپټ لی: د موسیقي تالونه په څلورو لیو کې غږول کېږي چې د هغې ډیر کراره ته یې ویلمپټ لی وايي.

٩- مده لی: په ټاکلیو تالو کې منځني حرکت یا رفتار ته مده لی وايي.

١٠- درت لی د اندرت لی: که چېرې د موسیقي یوه پارچه د مده لۍ په پرتله دوه واړه چټکه وغږول شي درت لی او که له هغې څخه هم نوره چټکه شي اندرت لي ورته وايي چې ډیره گرانه او ریاضت کول غواړي.

١١- خیال: په کلاسیکه موسیقي کې د کمپوزیشن لوستلو یا نوښت دی چې په بیلابیلو سرونو او غږونو کې واړه شعرونه د ښکلا په خیالاتو کې خوځښت (سیر) کوي او مخترع یې امیر خسرو دی.

١٢- ترانه: ترانه هم د کلاسیکې موسیقي د لوستلو یوه بڼه ده چې د ځانگړو الفاظو په قالب کې لکه (نادر در دیم) لوستل کېږي چې یوه خاصه معنی نه لري، بلکه د غږ (آهنگ) درعایت او په پام کې نیولو لپاره ویل کېږي او مخترع یې امیر خسرو و. د یادولو وړ ده چې خیال او ترانه د امیر خسرو له ایجاداتو څخه گڼل کېږي.

١٣- برا خیال یا لوی خیال: د کلاسیک لوستلو یوه ډول دی چې ډیر په کراره وي او د هغې ترسره کول د موسیقي زیات فهم او مهارت غواړي.

١٤- تهمري: د کلاسیک سندرو یوه ډول دی چې لنډ اشعار په ښایسته باربار سرونو کې ترسره کوي.

۱۵- قوالي: یو ډول ډله ییزې سندري دی، چې نعتیه او عرفاني شعرونه د څلورو څخه زیاتو کسانو له خوا په ډیر شور او ځوړ وړاندې کیږي او حتی موسیقي غږوونکي هم په سندرو وهلو کې برخه اخلي، خو یو یا دوه تنه مخکې وي. دا هم د امیر خسرو (رح) ایجاد دی.

۱۶- غزل: دا د موسیقي یو ډول دی چې د زیاتو بیتونو لرونکی یو غزل د یوه ټاکلي کمپوز د ننه ویل کیږي. دا هم د امیر خسرو (رح) ایجاد گڼل کیږي.

۱۷- لایت یا اماتور موسیقي یا پاپ: د یوې موسیقي یو ډول دی، چې د موسیقي په عصري او مدرنو آلاتو کې د نويو ریتمیک او جالبو کمپوزونو په ترڅ کې ترسره کیږي.

۱۸- محلی یا سیمه ییزه موسیقي: د موسیقي یو ډول دی، چې په هرې یوې سیمې کې په ځانګړې توګه چې د هماغې سیمې د خصوصیاتو زیربنه وي، ترسره او اجرا کیږي او کله کله د رادیو تلویزیون د تکره هنرمندانو له خوا هم ثبت شوی دي.

۱۹- تک نوازی (یوازې غږونکي موسیقي): یو ډول نغمې دي چې یوه هنرمند له خوا په ستار، سرود، هارمونیم (آرمونیه)، پیانو، کیبورد، طبلي (دوپړی)، تنبور، رباب، گیتار، ترمپت، سکسفون او نورو کې غږول کیږي. یوازې غږونکي موسیقي کیدلای شي په کلاسیکه، ویلمپت، مده، درت، لایت او سیمه ییزه (محلی) موسیقي کې شامله وي چې د هنرمند مهارت څرګندوي.

۲۰- آروه (Aroh): په یوه سپتیک کې له S څخه تر S° پورې

خوځښت (سیر) دی، د مثال په ډول Aroh: SRGMP DN

۲۱- اورود (Avroh): خوځښت او شاته تگ له S° څخه تر S پورې

(په یوډسپتک کې) د مثال په ډول $Avroh: S^\circ NDPMGRS$.

۲۲- وادي: د یوډ راگ ځانگړی سُر د ثقل مرکز دی او زیاتره له هغې

سره وصل کیږي، لکه په راگ کلیان کې G.

۲۳- سموادي: هغه ځانگړی سُر چې د وادی سُر مرستیال وي او له

وادي څخه وروسته د استعمال زیات موارد لري، لکه کلیان راگ N.

۲۴- پکر: هغه ځانگړی سُر ونه چې د یوډ راگ څرگندونکي او

پیژندونکي وي، لکه په کلیان راگ کې NGRS.

۲۵- آستایی: له موزیک یا نغمې څخه وړاندې د یوډ آهنگ او غږ

لومړنۍ برخې ته وایی.

۲۶- انتره: د موزیک یا نغمې وروسته د یوډ آهنگ دویمې او دریمې

برخې ته وایی.

۲۷- سرگم: د سُر الفاظ یعنی (SRGM).

۲۸- اوکار: د سرگمونو ادا کول د ستونۍ له خوا لکه (AAA) نه په ژبه.

۲۹- تان او پلته یا توده: په ټاکلیو ماتروگانو او تالونو کې د ټاکلیو

سرونو استعمال.

۳۰- د سرونو د استعمال او پکارولو گمک: د مری یا ساز څخه په

منکسرده توگه مثلاً $\hat{G}\hat{G}\hat{G}\hat{G} \hat{R}\hat{R} \hat{S}\hat{S}\hat{S}$.

۳۱- سود: سُر ونه له یو بل سره نږدې او په یوډ بل نښتی استعمالیږي

لکه $(\overset{\curvearrowright}{S}\overset{\curvearrowright}{R}\overset{\curvearrowright}{R} \overset{\curvearrowright}{G}\overset{\curvearrowright}{G} \overset{\curvearrowright}{M}\overset{\curvearrowright}{M} \overset{\curvearrowright}{P})$

۳۲- میند: د سرونو ادا کول په مقوس ډول لکه $\overset{\curvearrowright}{S}\overset{\curvearrowright}{G} \overset{\curvearrowright}{R}\overset{\curvearrowright}{M} \overset{\curvearrowright}{D}\overset{\curvearrowright}{P}$.

- ۳۳- د شد سرونه: اصلی سرونه د نښې پرته لکه SRGM.
- ۳۴- د اچل یا خپلواک سرونه: له جوړی او نښه پرته لکه (S - P).
- ۳۵- د کومل سرونه: هغه سرونه چې نیم شوي لکه RGDN.
- ۳۶- د تیور سر: په یوه سپتیک کې یو دی او هغه (M) دی.
- ۳۷- شروتي: د یوه سر له نیمایي څخه هغه نیمایي برخه چې ترسره کول یې سخت وي.
- ۳۸- انبادي: هغه سرونه چې د وادي او سموادي په پرتله په دریمه درجه کې راځي.
- ۳۹- دیبادي: هغه سرونه چې د راگ په اصل کې شامل نه وي او راگ خرابوي.
- ۴۰- کهرج یا شرح: هغه سر (سور) دی چې د هنرمند غږ او پارچه له هغه سره برابر او د S حیثیت لري، که څه هم چې R, G او یا M هم وي، ځکه چې ټولو پارچې له S څخه نه جوړیږي.
- ۴۱- رکهب یا ریشب: له S وروسته دویم سر دی (R).
- ۴۲- گندهار: د ریشب څخه دریم سر دی (G).
- ۴۳- مدهم: د گندهار وروسته څلورم سر دی (M).
- ۴۴- پنچم: له مدهم څخه وروسته پنځم سر وي (P).
- ۴۵- دهوت: له پنچم څخه وروسته شپږم سر وي (D).
- ۴۶- نکهاد یا نیتاد: له دهوت څخه وروسته اووم سر دی (N).
- ددې څخه پرته په لرغونې هند کې سارگم نه و، بلکه په ډیره سختی او کراره توګه دا ډول الفاظ د آرو او اورود موسیقي لپاره کارول کیدل (که څه

هم ریشبه، گندهار، مدهم، پنجمه، دهوته، نکهاد هم په سختی ترسره کیدل، خوا میر خسرو داستونزه حل کړه او سارگم یې د هغوی د مخفف په توگه وټاکه او سا، ری، گه، مه، په، ده، نی سا یې منع ته راوړه، نوزیات مشکل حل شو.

۴۷- اوترانگ: هغه سرونه دي چې د آروه دویمه برخه ښکاره کوی، لکه (PDNS°).

۴۸- پوردانگ: هغه سرونه دي چې د آروه لومړۍ برخه ښکاره کوی لکه (SRGM).

۴۹- برجت: هغه سرونه چې یو راگ حذف کوی: لکه R او P د مالکونس په راگ کې.

۵۰- نیاس یا نیاز: هغه سرونه چې په راگ کې د تم ځای ښه لري.

۵۱- گره: هغه سر چې راگ ورڅخه پیل کیږي.

۵۲- پربل: هغه سر چې د سختوالي سره په راگ کې ترسره کیږي.

۵۳- دربل: هغه سر چې په راگ کې په سختی سره ترسره کیږي.

۵۴- اندوهلن: هغه سرونه چې خوځیدونکي وي لکه زانگو چې کښته

او پورته کیږي.

۵۵- آلاپ: هغه سرونه چې د راگ په پیل کې په ستوني کې په کراره

ترسره کیږي.

۵۶- بندیش: په یوه راگ کې ښي او کمپوز ته وایی.

۵۷- راگ: د څو محدودو سرونو څخه جوړیږي او دا سرونه له اوو

څخه زیات او د پنځو څخه لږ نه وي او د آرو، افرو، وادی، سموادی او پکر

لرونکي وي او د یوه تات څخه سرچینه اخلي.

۵۸- پکړ: هغه محدود سرونه دي چې راگ څرگندوي او د راگ بڼه ژوندۍ ساتي.

۵۹- تات: تات په بشپړه توگه اوو (۷) سرونو ته وايي چې ويل شوي او غږول شوي نه وي، بلکه د يوې سرچینې په توگه د راگونو او راگنې لپاره کار ورکوي او شمیر يې لسو ته رسيږي.

۶۰- گهرانه يا سبک: هغه ډلې استادانو ته ويل کيږي چې ټول د يوې سيمې په ځانگړي کرنا لارې موسیقي غږوي يا سندرې او آهنگ وايي. گهرانه يا سبک په کلاسيکه موسیقي کې ستار او طبلة غږول گڼل کيږي. په هر هیواد کې خپلواک محلي سبکونه موجود دي.

په ختيځه موسیقي کې د نوټ ليکنې بيلونکې نښې نښانې: که غواړئ چې د موسیقي پارچه مو هيره نه شی نو ددې لپاره د موسیقي پارچه يادداشت کړئ. په دې توگه بايد د سرونو د يادداشت کولو او نوټ ليکلو کرنا لاره او ضربه زده کړو. لاندې نښې نښانې ستاسو ستونزې حل کولای شي:

۱- د شد سرونه (سورونه): اصلي سرونو ته شد وايي يا بولي. ددې سرنيمایي کښته خوا سر کومل او له هغې څخه نيم پورته سر ته تيور ويل کيږي چې د نوټ ليکلو په درس کې له نښې پرته وي د مثال په ډول (SRGM) علامه نه لري.

۲- د کومل سرونه (سورونه): يا د شد مرستيال او تر هغې کمزوري، د مثال په ډول (RGDN) علامه (-).

- ۳- خپلواک سرونه یا اچل: له جوړې څخه پرته دي او د شد په شان دي، د مثال په ډول (SP) نښه نه لري.
- ۴- سرتیور: په یوه سپتیک یا اوکتاو کې یو عدد وي، لکه (M) علامه (T).

سپتک یا اوکتاو:

که د خپلې آرمونۍ (هارمونیم) کیبورد ته پام وکړو، نو وینو چې کینه خوایې د پوره سپینې پردې څخه پیل شوې ده، تاسو کولای شئ چې ښي خواته دیارلس پردې څنگ په څنگ وشمیرئ. لومړۍ پرده او دیارلسمه دواړه S دي چې لومړۍ S کړچ او دیارلسم S° پور او د هغو ترمنځ دولس پردې یو سپتک جوړوي. زیاتره آرمونۍ درې سپتک لری چې د کینې خوا ۱۲ پردو ته «مندرستان»، ۱۲ منځنیو پردو ته «مدهستان» او د ښي خوا ۱۲ پردو ته چې د زیر غبر لری «تاریستان» وایی.

۱- د مندرستان سپتک: د هغې نښه ټکي او نوټ لاندې لیکل کیږي،

لکه SRGMPDN .

۲- سپتک مدهستان: ښي او ټکي نه لری لکه SRGMPDN .

۳- سپتک تاریستان: د هغې نښه او ټکي د نوټ د پاسه لیکل کیږي،

لکه $\overset{\circ}{\text{SRGMPDN}}$.

د سم یا ګر نښه: د موسیقي د تالونو په هر تال کې د نوټ لیکنې په

مهال د سم یا ګر نښه داده: (X)

د خالي علامه یا نښه: د بیلابیلو ماترو په بیلابیلو ماترو ګانو کې دا

نښه راځي (O).

په ماتره کې د سرونو (سورونو) نښه: SRGM/PDNS° ډیره
گرندی ده.

په یوه ماتره کې د دوو سرونو نښه: (SR) لی درت.

د سرونو په منځ کې د وقفې نښه: (-) ویلمپټ لی (S-R-G-M) د
اتو ماترو گانو او پلمپټ.

په یوه ماتره کې د یوه سرنښه: (S) د مده لی.

په آرمونیه (هارمونیم) کې د سپتک درې گونې نښې:

۱- د تارستان سپتک: $\text{SRR} \cdot \text{GGM} \cdot \text{MPD} \text{ DNN}$.

۲- د مدهستان سپتک: $\text{SRR} \text{ GGM MPD DNN}$.

۳- د مندرستان سپتک: $\text{SRR} \text{ GGM MPD DNN}$.

لکه چې تاسو گورئ په هر سپتک کې ۱۲ سرونه شته په دې ډول:

پنځه شډونه، څلور کومل، دوه اچل یا خپلواک، یو تیور چې ټول ۱۲
سرونه کیږي.

د موسیقي علمي او عملي برخه:

که چیرې موږ د سُر (سور) له برخو او اجزاوو څخه چې پکې د تی ها او
شروتی ها سرونه دي او یوازې د ماهر او تکړه موسیقي پیژندونکو څخه بل
څوک پرې ښه نه پوهیږي، تیر شو، وینو چې په لویديځه (غربي) او ختیځه
(شرقي) موسیقي کې دولس سرونه د جلا او بیلابیلو نښو سره یوځای شته
چې په یو سپتک کې په لاندې توگه شاملیږي:

ګڼه	د سر نوم	حبثت	څټڅي نوم	د پردو او رنگونو موثعبت	د پردې ګڼې	د سر نوم په لړۍ څټڅي الفاظو کې	د سر نوم په څټڅي علامانو سره	لړۍ څټڅي علامې
۱	کړج	مستقل او د جړۍ نه پرته	ما	لوله پرده سپینرنگ	لومړی	در	S	C
۲	رکھب یا رشب	کومل Flat	را	دویمه پرده توررنگ	دویم	در دیز یا بیمول	R	بیمول Db یا C#
۳	رکھب یا رشب	شد - اصلی sharp	ری	سپینرنگ	دریم	ری	R	D
۴	ګنډهار	کومل Flat	ګا	توررنگ	څلورم	ری دیز یا می بیمول	G	D# Eb
۵	ګنډهار	شد sharp	ګه	سپینرنگ	پنځم	می	G	E
۶	مدھم	شد sharp	ما	سپینرنگ	شپږم	فا	M	F
۷	مدھم	نیور Tiwar	می	توررنگ	اووم	فا یا دیز سول بیمول	M	Gb F#
۸	پنجم	مستقل او د جړۍ نه پرته	پا	توررنگ	اتم	سول	P	G
۹	دھوت	کومل Flat	دا	توررنگ	نهم	سول دیز یا لا بیمول	D	Ab G#
۱۰	دھوت	شد sharp	ده	سپینرنگ	لسم	لا	D	A
۱۱	نکھاد یا نبشاد	کومل Flat	فا	توررنگ	یوولسم	لا دیز یا سی بیمول	N	A# Bb
۱۲	نکھاد یا نبشاد	شد sharp	نی	سپینرنگ	دوولسم	سی	N	B
۱۳	کړج - پور	مستقل او د جړۍ نه پرته	سا	سپینرنگ	دیارلسم	در	S	C
	ستون ۱ شماره افقی	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸

په دې کتاب کې د موسیقي سرونه د شرقی نښې (اوومه افقی کرښه) څخه اخیستل شوی او په خپل نوټ کې موله دغو علامو (SRR GGM MPD DNN/S°) ګټه اخیستې او تاتونه، راگونه، راګنی ګانی او آهنگونه به درته نوټ کړو. دا باید ووايو چې د شرقی موسیقي په کتاب کې چې دمخه په هند کې چاپ شوی له دغو علامو (پا-ما-ګه-ګا-ری-را-ساسون ۳) څخه استفاده کوله، خودا شان نوټ لیکنه ډیره ګرانه او په ښه توګه افاده کیدلې نه شوه. اوس په هند،

افغانستان او تر یوې اندازې په پاکستان کې د اوومې افقي کرښې څخه گټه اخیستل کیږي او ډیره ساده ده.

تاتونه او مصدرونه:

په شرقي کلاسیکه موسیقي کې لس تات موجود دي چې هر یو یې د راگ او راگنې د ایجاد لپاره د یوه مصدر په توگه گڼل کیږي، خو نه غږول کیږي او هم نه ویل کیدای شي. یوازې کماچ تات چې په دوو (N او N) کې قرار لري، پاتې نور په اوو سرونو کې ځای په ځای دی:

- ۱- د بیلاول تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۲- د بهر و تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۳- د کلیان تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۴- د بهروى تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۵- د تودى تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۶- د آساورى تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۷- د ماروانات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۸- د کافى تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۹- د پورپى تات: Aroh: SRG MPDNS° .
- ۱۰- د کهماچ تات: Aroh: SRG MPDNS° .

باید یاده کړو چې په پورته تاتونو کې P د آرو او افرو څخه او R په کماچ تات کې له آرو څخه حذف شوى دى.

د پورتنیو لسو تاتونو څخه سوا، شپږ راگونه هم شته او پاتې راگنې

گانې دي.

سمپورن سمپورن راگ - ۱ بهرور راگ: Aroh: S^oNDDMGRS SRGMPD^TNS Aroh: له بهروراتات څخه

اودو اودو راگ - ۲ هندويي راگ: Aroh: S^oGMDNS Aroh: S^oNDMGS^T له کليان تات څخه

اودو اودو راگ - ۳ مالکونس راگ: Aroh: SGMDNS Aroh: S^oNDMGS^T له بهروي تات څخه

اودو سمپورن راگ - ۴ سري راگ: Aroh: SRMPNS^T Aroh: S^oNDPMGRS^T له پوربي تات څخه

اودو اودو راگ - ۵ مېگ راگ: Aroh: SRMPNS^o Aroh: S^oNPMRS له کافي تات څخه

کنادو کنادو راگ - ۶ ډېک راگ به معنی آتش Aroh: SGMPD^TNS Aroh: S^oDPMGRS^T له پوربي تات څخه

پنځم څپرکی:

د سرونو د شمیر له پلوه د راگونو

اوراگنی گانو ویش

په عمومي ډول په شرقي کلاسيکه موسيقي کې راگونه په دريو برخو ویشل کيږي چې له پنځو سرونو څخه لږ او د اوو سرونو څخه زيات نه وي، خود موسيقي سرتاج مرحوم استاد سرآهنگ ددې عمومي قاعدې په خلاف د «هزره» په نامه راگ په څلورو سرونو او د «مالسري» په نامه راگ په دريو سرونو کې د دوو نويو راگونو په توگه اختراع کړي دي. د يادو شويو دري راگونو ویش په دې ډول دی:

۱- هغه راگونه چې بشپړ اوډه سرونه لري او د سمپورن راگ په نامه يادېږي.

۲- هغه راگونه چې د شپږو سرونو لرونکي او د کهادو راگ په نامه يادېږي.

۳- هغه راگونه چې د پنځو سرونو لرونکي او د اوډو راگ په نامه يادېږي.

ځينې راگونه په آرو او افرو کې جلا جلا وي:

۱- سپمورن - سپمورن ۷ سر ۷ سر

۲- کهادو - سپمورن ۷ سر ۶ سر

۳- اوډو - سپمورن ۷ سر ۵ سر

۴- کهادو - کهادو ۶ سر ۶ سر

۵- اودو - کاپو ۶ سر ۵ سر

۶- اودو - اودو ۵ سر ۵ سر

راگونه اود هغودولونه:

لکه چې دمخه وویل شول تاتونه یا تات گان نه ویل کیږي او هم نه غږول کیږي، بلکه د راگونو او راگني گانود مصدر په توگه دي، خوراگونه د ټاکلیو سرونو یوه مجموعه ده چې په یوه نښه او اوریدونکي توگه د آرو - آفرو، وادی، سموادی، پکړ او نور هنري قواعدو او ضوابطو لرونکي او خامخاله یوه تات څخه راجلا شوي وي او د ویلو ټاکلي وخت لري.

۱- هغه راگونه چې د هغود سړوادی په (SRGM) کې وی، د پور واټن په نامه یادېږي.

۲- هغه راگونه چې د هغود سړوادی په (PDNS°) کې وی، د اوترانگ په نامه یادېږي.

د وادی له پلوه د راگونود اجرا او ترسره کولو وخت چې د اوو سرونو څخه په کوم یوه کې واقع دی، ټاکل شوي دي.

راگ کلیان (کلیان راگ):

دغه راگ ته یمن هم وایي که شد M پرې زیات شي «ایمن کلیان» ورته وایي، ځکه چې د دې راگ وادی G او سموادی یې N دی. د هغې د اجرا وخت د شپې په لومړۍ برخه کې ټاکل شوي دي.

لنډ آلاپ:

NR--S/N RGR-S/GRN D NDNR-S/D N R - S
 $\bar{M}$ D N RGR-S/G $\bar{M}$ DN/NDP-/PD $\bar{M}$ P/GRN RS

Aroh: N.RGMPDNS° تگ

Aroh: S°NDPMGRS راتگ

Pakal: N.RGRN.RS- شک

لاندی جدول په ښکاره توگه کلیان راگ یا راگ کلیان بیانوی:

ضربونه او خالی	سم 2 X	3 X	خالی O	1 X
حساب	1 2 3 4	5 6 7 8	9 10 11 12	13 14 15 16
د تبلی الفاظ	Da Den Den Da	Da Den Den Da	Da Ten Ten Ta	TaDen Den Da
سکھی ایری آلی بیا	- - - -	- - P P	N - D p	- R - S
بینه سکھی کله ناپرتنه	- - - -	- - کی سه	- ر ی ر ی	- ا - لی
مو هی ایک کری بله	G R M G	- - P P	G M G M	D P M P
چینه	بی یا بی نه	- - کی سه	په نا له که	هی مو ته ره
استانی	N D N DP	R R S S		
	ری که که ای	نه چی له په		
جبه سی پیاپره دیسه	- - - -	- - - -	P P S S	- N R S
گونه کی - نو -	- - - -	- - - -	پی سه به جه	ره په - یا
رنییا گو انی می نی	N D N S	D N D P	P G R G	N S D P
نوی گینه گینه	دی سه گو	- کی نه	کو یا تی ره	نی نی لی وا
انتره	D N S -	P - RR SS		
	ری - تا	نه که نه که		
دولی اول -				
دغه خلور تودی یا	NR GR S- NR	GM PM GR S-		
پلنې	GR GM DN SN	DP MG RS NS		
له سم څخه شروی	PM DP MG MP	MG RS NR S-		
شویندی او	NR S- NR SN	DP MG RS NS		
تر (پیا بېنم) پورې				
لوسنل کیږی مگر				
په دویمه لی کې په				
تیزی سره (هی ری				
- لی) لوسنل				
کیږی				
له سم څخه شروع	NR GM GR GM	DN DM DN SN	DN RG RS ND	Pm GR S- NS
کیږی او په سم سره	GG RS NR G-	PM DP MD P-	NN DP SN RS	GG RS NR S-
ختمیږی	SN DP MD PM	GR SN RG MP	MDPN DS NR	SS NR S- NS
او په دویمه لی کې				
په تیزی سره	GG RS NR G-	PM DP MD P-	NNDP MS MR	SNDP MG RS

نوت: دا ډیر لرغونی خیال دی او د موسیقۍ د استادانو په غږ کې اوریدل شوی دی.

د النکار پلته:

النکار هغو سرونو (سورونو) ته ویل کیږي چې د یوې ټاکلې کرنلارې او منظمې قاعدې له مخې په یوه ټاکلې لۍ او تال کې ویل کیږي او غږول کیږي. د هغې د تمرین په وخت د استاد او شاگرد دواړو موجودیت حتمي دی او د موسیقي په آله د لاس مهارت او د حنجري او ژبې ښه والی منع ته راوړي. د النکار سرگم گان د سیمورن په راگو کې راځي.

هغه النکارگان چې تاسو ته دلته لیکل کیږي، زیاتره په هندوستان، افغانستان او د پاکستان په هیوادونو کې رواج دی، خو ما په هغې کې لږ څه تغیر راوستلی او ټول مې په تین تال کې چې د ټولو تالونو یا تالوگانو د مور حیثیت لري، ځای کړی دی او زده کوونکو ته مې ورزده کړي دي چې د شاگردانو په ژر پوهیدو کې یې ښه نتیجه ورکړي ده.

Aroh: 1 SRG/R G M/ G M P/ MPD/PDN/ DN Ṡ/ DN Ṡ/ DN Ṡ

Arroh: Ṡ ND/NDP/DPM/PMG/MGR/GRS/GRS/GRS.

Aroh: 2 SRGM/RGMP/GMPD/MPDN/PDNṠ/PDNṠ/SRGM/PONṠ

Avroh: Ṡ NDP/NDPM/DPMG/PMGR/MGRS/MGRS/SNDP/MGRS

3-Aroh: SRGM P/RGMPD/GMPDN/MPDNS/MPDNS/RGMPDNS

4-Avroh: Ṡ NDPM/NDPMG/DPMGR/PMGRS/PMGRS/NDPMGRS

Aroh: R S/GR/MG/PM/DP/ND/Ṡ N/Ṙ Ṡ

Avroh: N Ṡ/DN/PD/MP/GM/RG/SR/NS

5-Aroh: S G/RM/GP/MD/PN/D Ṡ/N Ṙ/ Ṡ Ġ

Avroh: Ġ Ṡ/Ṙ N/Ṡ D/ND/PM/P G/MR/GS

6-Avroh: SR SR GG GG/ RG RG MM MM/ GM GM PP PP/ MP MP DD DD

PD PD NN NN/ DN DN Ṡ Ṡ/ DN DN Ṡ Ṡ/ DN DN Ṡ Ṡ

Avroh: Ṡ N Ṡ N DDDD/ ND ND PP PP/ DP DP MM MM/ PM PM GG GG

MG MG RR RR/ GR GR SS SS/ GR GR SS SS/ GR GR SS SS

نوټ: تاسو کولی شئ چې د النکار دا سرگمونه چې په تین تال کې دی، په نورو تالونو کې هم کم یا زیات کړئ او ورڅخه گټه واخلي، له دې څخه علاوه هغه د موسیقۍ په خپله تر لاس لاندې آله کې وغږوئ او ویې وایي، ستاسو مهارت به زیات کړي په دې شرط چې په یاد مو وي.

بهروي راگونه:

دا راگونه د بهروي تات څخه راوتلي دي. لکه چې وایي په بهروي راگ کې ټول ۱۲ سرونه کارول کېږي، خود هغې اجرا کول زیات مهارت او پوهه غواړي. ځینی وخت د آروډ او افروډ په خلاف د R او D شد سرونه هم په هغې کې ویل کېږي چې هغې ته سندی بهروي وایي. په کابل کې پخوا په کهروانی راگ کې N کومل زیات شوی و او هغه به یې سندی بهروي باله.

Aroh: S R G M P D N S / Aroh: S N D P M G R S

«لنډه آله»

S -- R N S -- S D N -- R S -- S R N R S -- N S G M P -- P D M -- G R S

S G R G -- R G R S N R S -- G M D N S -- P D N S R G R S S N D N D P --

نوت: (P) د قوس تر منځ MP PD په غاړې کې د اوکار په شکل ادا کېږي. M P G M G -- R S N R -- S --

مرب هاو خالی	2 X	3 X	خالی O	1 X
حساب انفاذ تله	1 2 3 4 Da Den Den Da	5 6 7 8 Da Den Den Da	9 10 11 12 Da Ten Ten Ta	13 14 15 16 Ta Denden Da
آستانې نه اسیو کی سو لنگره تیرو دهیته وی - نهی عا - لی اېکه هو بنییا عوری	- - - - X D P M X دهی ته G - - S	- - S G G ای R R - G R S	P P - D کې N SR ای	M P N D رې رې S R G P رې رې
انگړه: - کله کره ته بره جوړی اېسو پتو راهی لېته جېته عوری یا بکره ته کله	- - - - S - - - P G R S SN DPMG RS	- - - - DN SR S - S R N S NS S آستانې واپس	S D D P N N SR S P D M P	G M D N D - P G M DN SR
(1)	SRGM PD NS	SN DP MG RS		
(2)	SRSG RM DP	GM DP MG RS		
(3)	RSGRMG PM	DP MG RS NS		
(4)	GGRS NN DP	GG RS NN DP	SN DP MG RS	NS GMPD P-
(5)	NS GG RS NS	MP NN DP MP	NS GG RS NS	NDPMGR S-
(6)	GGRS NS DN	NN DP MP GM	GG RS NS DN	SN DPMG RS

نوټ: دا لرغونی خیال دی او د استاد پروفیسر دیشپاندي صاحب له درسونو څخه گڼل کېږي. د جدول سره سم پلته گانو کې دویمه لی په چټکۍ ویل کېږي.

گت ویلمېت تین تال ستار:

د «دُرگا» په راگ کې د کهماچ تات او دوه راگونه دي. دا په بیلاول تات کې د دُرگا له راگ څخه جلا دی او ما هغه له استاد سر آهنگ څخه زده کړی دی. د سروادی یې G او سموادی یې D دی. د ویلو وخت یې د شپې دویمه نیمایي وي.

لنډه آلاپ

Aroh: S G M D N Ṡ / Aroh: S Ṅ D M G S

Ṡ Ṅ -- M D N Ṡ -- / Ṡ Ṅ D N G Ṡ -- / S G M -- D M G Ṡ -- G M D N Ṡ N D:

	سم 2 X	3 X	خالي O	1 X
الفاظ تېله در نهېکه ویلمېت تین تال ۲۳ متره	Da-TeTeDen - TeTe Den - Den - Da - TeTe	Da - TeTeDen-TeTe Den - Den - Da - TeTe	Da-TeTeDen - TeTe Ten - Ten - Ta - TeTe	Da-TeTe Den-TeTe Den - Den - Da - TeTe
آستېن: - گت ویلمېت تین تال در ستر و در طرز زمیست خاني.	1 2 3 S- S- S- SS	- - - G- GGM- MDNS	- - - MM N- DM GS	G -SS N- DN
انتره	- - - G- S- S- SS	- - - N-DD GM NDMG	- - - GG G- S- S-	M- DD N- S-
تین تال په رضا خاني گت کې ۱۶ متری	2 X 1 2 3 4 Da Den DeN Da	3 X 5 6 7 8 Da Den Den Dq	خالي O 9 10 11 12 Da Ten Ten Ta	1 X 13 14 15 16 Ta Den Den Da
په منظور درې کاله کې	Ṡ - Ṡ Ṡ	Ṅ Ḋ Ġ Ṁ	Ġ Ṡ Ṅ Ṡ	G M D N
انتره:-	Ṅ Ṡ Ġ Ṡ	Ġ Ṁ Ṅ	Ṡ Ṅ Ḋ Ṁ	S Ṅ Ṁ Ḋ
هیست خاني ویلمېت بلتي	(۱) - - - - DM GS NS NS	- - - - GM D- NS GM	- - - GM D- NS GM	DN SN DM SN
خاني	(۲) - - - - GG SNS- MM	- - - NS GSG- ĠṠṠṀ	GM DN SĠ ṠṄ Ṡ- ṠṄ DM GS	DM GS NS S-
	(۳) - - - NS NS GGS S NS GM	GMDN ṠĠṠṄ NN DM GM NS	DM GS NS GĠ ṠṠ NṠ ṠṄ	DN SD NS DN DM GS NS S-
په رضا خاني گت	(۴) - - - - Ṡ Ṅ DM N D M G	- - - - DM GS DMGS	SS MD GM DN	MD NS MD NṠ
کې بلتي	(۵) - - - -	- - - -	- - - -	- - - -

لاندې به زموږ د گران هیواد د یو شمیر گرانو او محبوبو هنرمندانو
راگونو کې وړاندې شي:

«میهن ای میهن»

احمد ظاهر د میهن سندرې او آهنگ په ډیره ښکلا د بیلاوول په راگ او د
دادره په تال کې اجرا کړی دی:

2						1													
انتره						آستایی													
x			O			x			O										
1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6								
Da	Te	Te	Ta	Den	Na	Da	Te	Te	Ta	Den	Na								
-	-	P	D	-	N	-	-	P	M	-	G								
-	-	l	گر	-	مر	-	-	ته	نی	-	ده								
S	-	N	D	-	P	G	-	P	M	G	-								
تم	-	ا	گر	-	هش	یا	-	د	تو	در	-								
M	-	M	M	-	P	G	-	M	P	P	-								
یار	-	ا	گر	-	خوا	تا	-	او	پو	دم	-								
D	-	M	P	-	M	D	-	M	P	G	-								
یم	-	ا	گر	-	بی	می	-	هن	ای	می	-								
G	-	-	-	-	-	R	-	-	-	-	-								
دار	-	-	-	-	-	هن	-	-	-	-	-								
-	-	P	P	-	M	-	-	P	M	-	G								
-	-	به	سو	-	ی	-	-	پو	د	-	لب								
M	-	M	G	-	G	R	-	M	G	G	-								
تو	-	و	د	-	رو	ریز	-	از	عش	-	-								
R	-	R	G	-	M	R	-	R	G	-	M								
ی	-	و	جو	-	دم	قت	-	و	جو	-	دم								
P	-	D	G	-	R	P	-	D	G	-	R								
می	-	هن	ای	-	می	می	-	هن	ای	-	می								
S	-	-	-	-	-	S	-	-	-	-	-								
هن	-	-	-	-	-	هن	-	-	-	-	-								
<p>تئیده یاد تو در تارو بودم میهن ای میهن بود لبریز از مهرت وجودم میهن ای میهن اگر مستم اگر هشیار اگر خوابم اگر بیدار ز تو باشد همه بست و کشودم میهن ای میهن چو بودم کردی از نا بودی و با عشق پیوستی برای تو بود هر دم سجودم میهن ای میهن</p> <p>نوت: در شعر بعضی تغیرات وارد شده است البته به خاطر مشکلات عقیده وی -</p>						موزیک						S	-	G	-	S	-		
												R	-	-	-	R	-	R	-
												N	-	R	-	N	-	N	-
												S	-	-	-	S	-	S	-
												P	-	S	-	D	-	D	-
												N	-	-	-	N	-	N	-
												P	-	N	-	P	-	P	-
												D	-	-	-	D	-	D	-
												M	-	D	-	M	-	M	-
												P	-	-	-	P	-	P	-
												G	M	G	R	G	R	G	R
												S	-	-	-	-	-	-	-

«ای عاشقان»

داد بلخی مولانا د ډیرو بڼکلو عرفانی غزلو څخه دی چې فرهاد دریا
په کهروانی راگ کې ویلی دی چې د کافی په تات تړلی، N یې شداو D یې
کومل دی او تال یې کهروا گڼل کیږي.

Aroh: S R G M P D N Ṡ/
Aroh: Ṡ N D P M G R S

	3 x X م				1 X O			
	1	2	3	4	5	6	7	8
	Den	Na	Den	Na	Na	Ke	Den	Na
آستایی:	<u>D</u>	P	-	M	<u>G</u>	R	S	<u>Ṅ</u>
ای عاشقن ای عاشقن	ای	عا	-	ش	تا	ن	ای	-
من عاشق دیرینه ام	R	-	-	<u>G</u>	P	M	<u>G</u>	R
ای صادقان ای صادقان	S	<u>Ṅ</u>	R	R	R	-	R	<u>G</u>
من عاشق دیرینه ام	-	من	عا	ش	قی	-	دی	-
علم نبود و من بودم	P	M	<u>G</u>	R	S	-	-	-
آدم نبود و من بودم	ری	-	-	نه	ام	-	-	-
پیش از همه علم بودم	S	R	-	<u>G</u>	M	-	P	-
من عاشق دیرینه ام	ای	صا	-	د	قان	-	ای	-
بأنوح در کشتی بودم	<u>Ṅ</u>	-	-	<u>D</u>	P	-	-	-
بایوسف اندر قعر چاه	صا	-	-	د	قان	-	-	-
در نار بودم با خلیل	-	<u>Ṅ</u>	<u>Ṅ</u>	<u>D</u>	P	-	M	R
	-	من	عا	ش	قی	-	دی	-
	<u>D</u>	P	M	<u>G</u>	R	S	<u>Ṅ</u>	S
	ری	-	-	نه	ام	-	-	-
انتره :-	-	<u>Ṡ</u>	S	S	<u>Ṡ</u>	-	N	<u>Ṡ</u>
من عاشق دیرینه ام	-	عا	لم	نه	بو	-	د	و
از نه ۹ فلک افتاده ام	R	-	-	R	<u>Ṡ</u>	N	D	M
از چارمبار زاده ام	من	-	-	بو	دم	-	-	-
مهرش به دل جا داده ام	-	M	P	<u>D</u>	N	-	R	-
من عاشق دیرینه ام	-	آ	دم	نه	بو	-	دو	-
	<u>D</u>	N	-	<u>D</u>	P	-	-	-
	من	-	-	بو	دم	-	-	-

شپږم څپرکی:

د شرقي موسيقي په پرتله د لويديځي او غربي موسيقي ځينې اصطلاحات

اصلي بحث ته د داخلیدو څخه دمخه زما په شخصي عقیده د موسيقي د فن د زده کړې په برخه کې چې د هرې زمانې د متداوله ډیر سخت فن او هنر دی، د دریو اصولو په پام کې نیول او د هغو تطبیقول او اجرا غوره بریښي. که د دغو اصولو څخه یو یې نه وي، یو څوک نه شي کولی د موسيقي په فن کې کامیاب او بریالی شي:

۱- د بشپړ او پوره استعداد لرل: که چیرې څوک استعداد ولري، نو د زده کړې مینه ورسره پیدا او په لږ وخت کې به موسيقي زده کړي.

۲- د ښه او پوه لارښود لرل: که چیرې استعداد موجود وي، خو په مناسب ډول یې لارښوونې ونه شي، بیا هم نتیجه نه ورکوي.

۳- د مشق او تمرین کولود وخت لرل او په کار پسې کیدل: که چیرې استعداد او لارښود هم موجود وي، خو مشق او تمرین ونه شي او په اصطلاح ریاضت ونه کړي، بیا به هم ترې نتیجه لاس ته رانه شي. اوس اصلي موضوع ته راگرځو:

په ختیځې او هم په لويديزې موسيقي کې څلور بنسټیز رکنونه

ضروري دي:

الف - ضرب (وهل) يا رېتم: د موسيقي پارچه بايد د بڼه او روغ رېتم يا ضرب لرونکې وي، له دې څخه پرته د بې روحه جسم په شان به وي.

ب - لحن (غبر)، نوا او ملودي: لحن بايد د اصولو په چوکاټ کې وي او د ضرب يا رېتم سره ملگرتيا او حرکت وکړي او د اوريدلو او خوند اخيستلو سبب شي.

ج - هماهنگي يا هارموني: غبرونه او ملودي گانې بايد په جگوالی او ټيټوالي کې هماهنگ واوسي.

د - رنگ ورکول، سينگار يا تمبر: په موسيقي کې رنگ ورکول د يوه ډيپلومات سړي د سرد وينتو سينگار، نکتهايی او جرابو او نورو ضرورياتو په شان دی.

اوس غواړم چې د لويديځې او ختيځې موسيقي دا پورته ياد شوي اصول تر څيرنې لاندې ونيسو. په ۱۱۵۰م کې په اروپا کې د ميزان کرښې او يا د پورته پنځه کرښې په برابر توگه د الحانو (غبرونو) او ملودي گانو د ویش لپاره ابداع او رامنځته شوي او د موزیک په نړۍ کې يې ډير بدلون راوست. د موسيقي زيات شمير آثار د هماغه دورې څخه پاتې دي او د غبر په بڼه و او د ساز اړخ يې درلود. د رېتم په اړوند بشپړه فرضيه موجوده ده. که چيرې يو معمولی کس چې په موسيقي نه پوهيږي او په اصطلاح ورسره آشنائی نه لري او وغواړي چې وزن او ضرب باندې پوه شي، دواړه بايد د شعر په برخه وڅيړي.

کله چې موږ يو شعر تقطیع کوو، په حقيقت کې د هغې د وزن اندازه معلومول غواړو او دا په رښتيا سره داسې دي لکه په موسيقي کې چې

نغمې په برابر و مقياسونو وويشو. کله چې د يوه شعر يوه مصرع تقطیع کوو دا په دې معنی دی چې د هجاوو ارزښت معلومول غواړو، خود هماغه مصرع ریتم هغه وخت موږ ته معلومیږي چې د کلمو د معنی په پام کې نیولو سره هغه مصرع دیکلمه کړو.

په موسیقي کې هم په همدې ډول ده. کله چې موږ د موسیقي د یوې قطعې د لومړي میزان ضرب په زیات فشار او د غږ په تاکید سره وټاکو په دې ډول: یو، دوه، درې ضربه یې موږ ته معلومیږي، نو د وستان باید پوه شي چې په موسیقي کې لومړی رکن ریتم یا تال اولی وي. د فنی لحاظه د ملودی د غږ په اړوند باید ووايو: په دې صورت کې ټول غږونه او الحان په یوه ټاکلی او یا د موسیقي په یوه ټاکلی پړاو او گام کې جوړیږي. گام یا مقام په یو بل پسې د نغمو خاص ځای په ځای کول او راوړلو ته وایي. گام «کروماتیک» د سرونو او ملودی گانو څنگ په څنگ موجودیت هم دی. د هغې له لږ څخه د زده کړې لپاره اوه پردې آسانه دي:

غربي اصطلاح Aroh: Do-Re-Mi-Fa-Sol- La-Si تگ

نوي شرقی اصطلاح - S-R-G-M-P-D-N

شرقی اصطلاح په لرغونې رسم الخط: نی-ده-په-مه-گه-ری-سا

اوس هماهنگی او هارموني ته راځو: د موسیقي دارکن د ریتم او

ملودی او یا د سُر او تال له پلوه طبیعي اړخ نه لری، مصنوعی بریښي، په

داسې حال کې چې د ریتم او ملودی تاریخ د بشر د پیدا کیدو له تاریخ سره

یوشان گڼل شوي دي، په داسې حال کې چې د هماهنگی یا هارموني څخه

تش څو پیړۍ تیريږي، ځکه دارکن په پرله پسې توگه د بشر په فکري ودې

سره کمال ته رسيدلی دی.

کله چې څو نغمې په يوه ځای وغږيږي، اکورد "Accord" منځ ته راځي. هارموني هغه علم دی چې د اکورد گانو ترمنځ اړيکه څيړي. په هارموني يا هماهنگۍ کې اساسی قاعده او کړنلاره داده چې اکوردونه د يوې نغمې د ډير بم په پايه ولاړ وي او په دريمه فاصله او واټن مخ پورته پيل کيږي. د مثال په ډول که د D يا NA سُر د اکورد د نغمې د ډير بم ټکي وگڼو، هغې ته پايه وايي، که چيرې وغواړو د هغې په مخ يواکورد جوړ کړو او يا دا چې د هغې په مخ په دريم واټن يا فاصله کې يولړ نغمې ورزياتي کړو، دا اکورد لاس ته راځي او په زړه وړونکي توگه اوريدل کيږي:

غربي اصطلاح: Aroh: La-Da-Mi-Sol-Si-Fa

شرقي اصطلاح: Aroh : M-N-P-G-S-D

څلورمه برخه هغه تمبر يا آرايش دی چې په شرقي موسيقي کې د تان، پلتي، ميند او زمزمې په بڼه وي. آرايش يا سينگار په موسيقي کې د نقاش د رنگ په څير دی چې د موسيقي يو غوره رکن گڼل کيږي او هغه د غږ هغه کيفيت دی چې د موسيقي د يوې ځانگړي آلې څخه راوړي.

هماغسې چې هر څوک د شنه او سره رنگ ترمنځ توپير پيژني، نود غږونو د ځواک پيژندنه هم کولی شي. داسې څوک نشته چې د بم او زيرد غږونو تفاوت ونه کړي (ددې سره سره چې د اوريدو توان يې موجود وي).

د موسيقي کلې گانې (Keyboards):

دا برخه زياتره په غربي موسيقي کې مطرح کيږي او هغه په دې ډول ده چې د يوې پارچې تصنيف کوونکي د موسيقي د زياتو آلاتو په

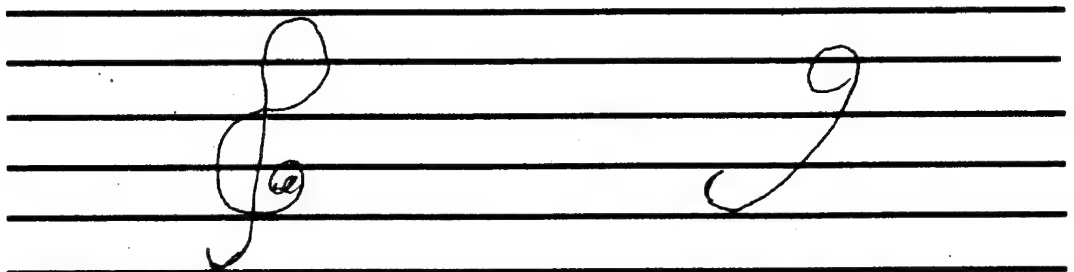

کیفیتونو باندې پوه وی او د هماغه د روحیې سره سم په اصطلاح خپل تم
ځانته ابداع کوي.

په لویډیزه موسیقۍ کې دوه کلۍ شته چې د هغوله مخې نوټونه لیکل
کيږي چې یوه د «سول» کلمه او بله د «فا» کلۍ بولي.

پنځه کرښې

او څلور منځ

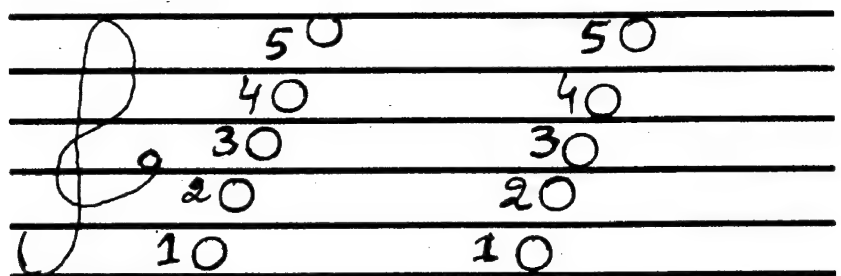

د تنې نښه سول

د فا د تنې نښه

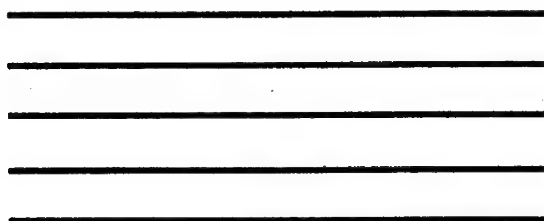
په سول تنې

کې

مرستندویه

کرښې

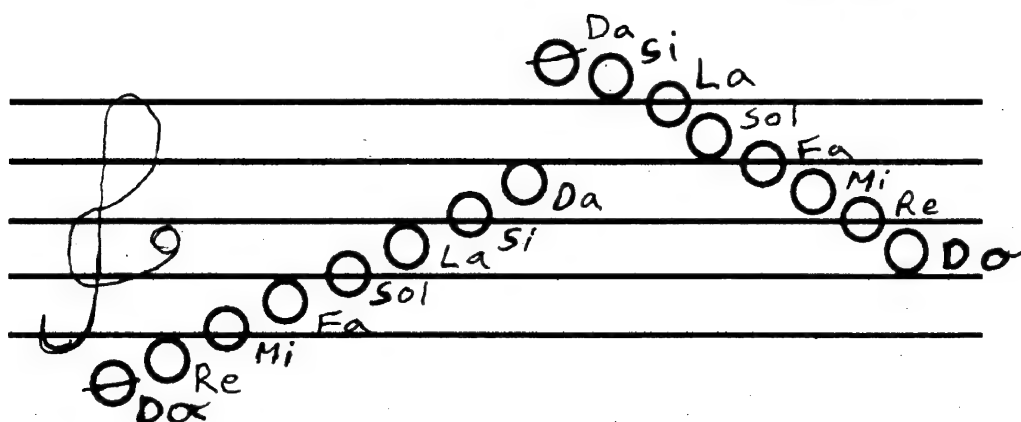
په پورته شکلونو کې ښودل شوی نوټونه د پنځو خطونو (کرښو) او
څلور تین څخه عبارت دي. هغه نومونه چې د خط د پاسه واقع دی داسې

وي: Misol Sire fa

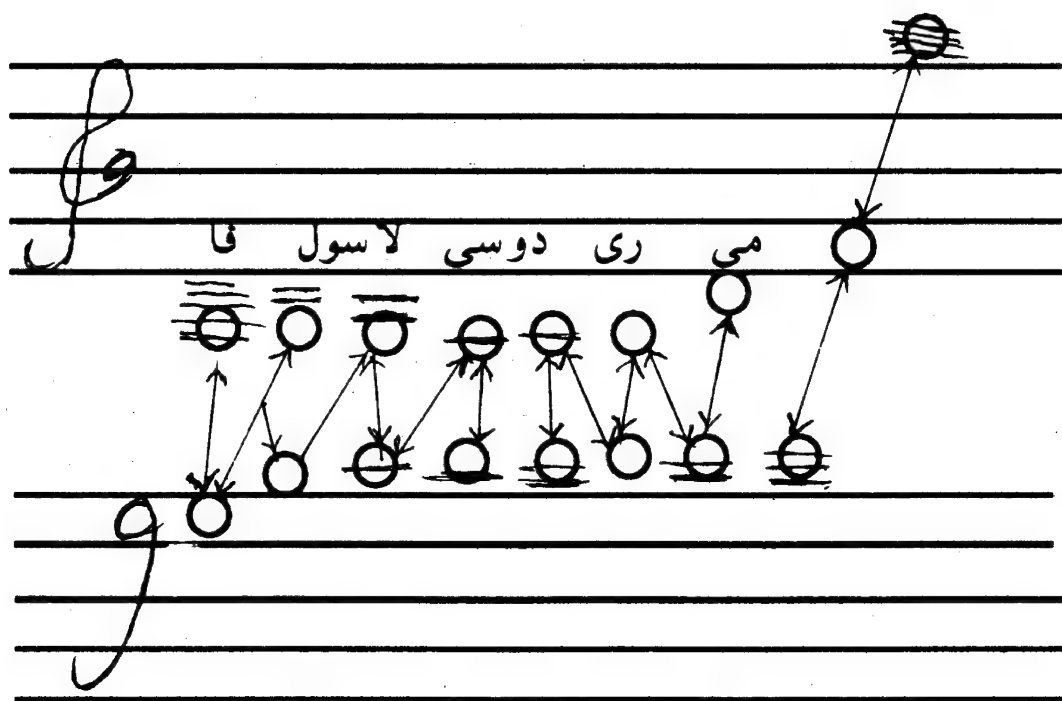
هغه نومونه چې د کرښو په منځ کې قرار لري او د سول په کلۍ کې یې

ځای نه بدلېږي، عبارت دي له: Fa Lado Mi

د سول په کلي کې اته تونونه:

هغه نوټونه چې د فا او سول د کلي گانو په اساس ويني، سره ددې چې برابر ځايونه نه لري، د کومکي کرښو ترمنځ او د هغې د پاسه وي، سره ددې هم په دواړه کلي گانو کې برابر گڼل کيږي او تل د فا او سول په کلي گانو کې همدا نومونه لري. يو شمير د موسيقي دا جوړوونکي اصول پيژني: ۱- نوټ ۲- گام ۳- مقايسه يا تناليت ۴- اکورد.

ريتم:

که چيرې وغواړو ريتم ($\frac{4}{4}$) په پوره ډول وغږوو، د موسيقي د آلي په پرده باندې گوته ږدو او تر څلورو حساب کوو، کله چې څلور پوره

شي، گوته له هماغه تون څخه پورته کيږي او که چيري نيمايي او يا $\frac{1}{4}$ وي، تردو پورې حساب کيږي. که $\frac{1}{4}$ وي، نو څرنگه چې د دوو نيمايي يودي، نو تريو حساب کيږي او که $\frac{1}{8}$ وي، يو په دوو برخو ویشل کيږي او ددې منظور له پارچه په هريوه کې (وه) حساب کيږي او د يوې پارچې د غبرولو په لومړۍ سر کې (وه) او ضرب په عين وخت کې غبرول کيږي. په دې ډول: يو (وه)، دوه (وه)، درې (وه)، څلور (وه) ... تر پايه.

ددې څخه پرته، داسې نورې برخې شته چې نوت په تېکې (.) سره څرگندوي، د مثال په ډول په هريوه نوت کې د (۵۰) تېکې د هر نوت نيمايي معنی لري.

همدا شان که چيرې دوه نوتونه د يوه قوس په واسطه وصل شي، ددې معنی لري چې دوه نوتونه يوشوي او له لومړۍ ضربې څخه تر پايه غبرول کيږي (پرتله دې چې د پردې څخه گوته پورته شي) وروسته درې گوتې د پردې له مخ څخه ليري کيږي.

$$\underbrace{\text{M} + \text{M} + \text{M}} = 0 + d = 0 = \frac{3}{2}$$

$$\text{M} + \text{M} + \text{M} = 01 + d = d = \frac{3}{4}$$

$$\underbrace{\underbrace{d + d + d}_{= d}} = d = \frac{3}{8}$$

څرنگه چې (d) مو، تردوو پورې حساب کړ او دا (d) تريو پورې، نو اوس (۱+۲) يعنې تردريو پورې شميرئ. که چيرې دوه نوتونه سره نښتي وي، د يوه قوس په واسطه غبرول کيږي د مثال په ډول په فلوت کې د قوس تر پايه په يوه سا غبرول کيږي. له دې څخه پرته د ځينو نوتونو نومونه د نښو له

امله توپير کوي. که چيرې دا شکل د (b) د نوټ ترڅنگ راشي، دا نوټ (بیمول) بلل کېږي يعنې (سول بیمول)، (فابیمول) او داسې نور. یو بل شکل لکه (#) هم شته چې د «دیز» په نامه يادېږي او د بیمول د شکل په شان د نوټ سره يوځای ادا کېږي.

د مثال په ډول: (دودیز) (فادیز) او نور. کله چې پردې يا نوټونه دیز يا بیمول ته راشي، اصل يې هماغه نوټ نه وي، يعنې د بیمول په صورت کې نیمه پرده د اصلي پردې کمه او د دیز په صورت کې نیم تون د اصلي تون څخه کم وي او نیم تون دیز د اصل پردې څخه زیات وي. يعنې د نیمې پردې بیمول تر دوو اضافه وي.

د ناټريل په نامه يوه بله نښه هم شته چې په دې شکل (۷) وي. د مقام يا تناليت په اړوند ویلی شو چې: که چيرې د موسيقي يوه پارچه د گام د نوټونو په واسطه وټاکل شي، آهنگ له تناليتي سره ويل کېږي، که څه هم چې مقام يې گام وي. د غربي کلاسيکي موسيقي په اصلي قاعدو کې مقام په ټول آهنگ کې يو شان نه وي، بلکه توپير مومي. د غربي کلاسيکي موسيقي په اصطلاح د مقام د بدلولو او تغير فن چې د کلاسيکي موسيقي له اصل څخه شميرل کېږي، د (مدلاسیون) په نامه يادېږي. معمولاً تناليت (ماژور) او يا د شرقي کلاسيکي موسيقي په پرتله بيلاول تات او کليان خوښی راوستونکی تأثير لري او تناليت «مينور» د شرقي کلاسيکي موسيقي په بهر وی او کافی تاتونو کې په ذهن کې غمجن اثر پيدا کوي.

اکورد Accord:

د څو غبرونو مجموعه چې سره نښتي وي، اکورد بلل کېږي او هغه د یوې ټاکلې قاعدې لاندې ترتیب شوی وي. اکورد په دوه ډوله دي: «ماژوري» او «مینوري». چې مطبوع او نامطبوع، بشپړ او نیمگري ډولونه لري.

گام Gomme:

گام پرله پسې اووه سرونه یا غبرونه دي چې په ترتیب سره په ټاکلیو واټنو کې واقع شوي وي. دا هر یو غبر د موسیقي په یوه نوټ معین کېږي. په غربي موسیقي کې گام په دوه ډوله دی:

یو یې لوی گام یا «ماژور Majevr» چې په شرقی موسیقي کې په بیلاول ټاټ او کلیان کې راځي او دویم کوچنی گام یا مینور Minevr دی چې په شرقی موسیقي کې په بهروی او کافی ټاټ کې واقع وي. لوی گام له پنځو بشپړو پردو او دوو نیمه پردو څخه جوړوي. پرده یا تون یوې واحدې غبریزې فاصلې ته وایي چې د دوو پرله پسې نوټونو په منځ کې راځي او کوچنی گام یا مینور له دریو بشپړو پردو او دریو نیمه پردو څخه جوړ شوی وي.

فهرست کتاب‌های موجود در کتابخانه کتابخانه

- ۱- د افغانستان عمومی جغرافیه
- ۲- جغرافیای عمومی افغانستان
- ۳- د افغانستان تاریخی ودانی
- ۴- بناهای تاریخی افغانستان
- ۵- د افغانستان محلی خواړه
- ۶- ورزشهای محلی افغانستان
- ۷- سپینه کوثره
- ۸- کمان طلایی
- ۹- زده کروچی ورزده کرو!
- ۱۰- بیا موزیم تا بیا موزانیم!
- ۱۱- په افغانستان کی د چاپیریال ساتنه
- ۱۲- حفاظت محیط زیست در افغانستان
- ۱۳- په افغانستان کې د بوزغلیو او باغونو جوړونه او روزنه
- ۱۴- تربیه و تهیه، بسزق و باغها در افغانستان
- ۱۵- د تمدن سوغات
- ۱۶- ارمغان تمدن
- ۱۷- زلزله در افغانستان
- ۱۸- په افغانستان کې زلزلی
- ۱۹- معیوبین و جامعه
- ۲۰- معیوبین او ټولنه
- ۲۱- د افغانستان لنډکی تاریخ
- ۲۲- تاریخ فشرده افغانستان
- ۲۳- د چرگانو ساتنه او پالنه
- ۲۴- مرغداری
- ۲۵- د نیای کودک
- ۲۶- د ماشوم نړی
- ۲۷- نگاهی بر اوضاع اقتصادی افغانستان
- ۲۸- د افغانستان اقتصادی حالت نه پوه کتنه
- ۲۹- د شاتو میچور روزنه
- ۳۰- زنبور داری
- ۳۱- د افغانستان مشاهیر
- ۳۲- مشاهیر افغانستان
- ۳۳- د افغانستان کلک پوستي میوي
- ۳۴- میوه های سخت پوست افغانستان
- ۳۵- جغرافیای ولایات افغانستان
- ۳۶- د افغانستان د ولایتونو جغرافیه
- ۳۷- تکنالوژی بایو گاز
- ۳۸- د بایو گاز تکنالوژی
- ۳۹- پر خوری یا خود خوری
- ۴۰- ډیر خوراکي
- ۴۱- بازی های عامیانه اطفال
- ۴۲- د ماشومانو ولسي لوبې
- ۴۳- ۴۴- لنډي ها
- ۴۵- د رهنمای تشخیص و تدای امراض چشم، گوش، گلو و بینی
- ۴۶- ۴۷- دسترگو، غور، ستونی او پزی ناروغیود تشخیص او درملنی لارښود.
- ۴۷- سرگرمی با تجربه های علمی
- ۴۸- په عملي تجربو سره وخت تیرول
- ۴۹- په افغانستان کې کانی زیرمی
- ۵۰- ذخایر معدنی افغانستان
- ۵۱- اساسات ماهی پروری
- ۵۲- د کبانو د روزلو لارښونی
- ۵۳- اوبه د ژوند سرچینه
- ۵۴- آب سرچشمه، حیات
- ۵۵- تلپیر منزل
- ۵۶- د کور سمبالښت
- ۵۷- سبزی ها
- ۵۸- سابه
- ۵۹- د افغانستان مشاهیر (دویم ټوک)
- ۶۰- مشاهیر افغانستان (جلد دوم)
- ۶۱- توصیه های مفید برای انکشاف باغداری در افغانستان
- ۶۲- په افغانستان کې د باغونو د پرمختگ په هکله گټورې لارښوني
- ۶۳- شاهراه های افغانستان
- ۶۴- د افغانستان لوي لاري
- ۶۵- ورزش
- ۶۶- ورزش (پښتو)
- ۶۷- تاریخ مختصر وسائل اطلاعات جمعی...
- ۶۸- په افغانستان کې د ډله ایزواریکو وسایلو...
- ۶۹- سیمای محیط زیست افغانستان
- ۷۰- د افغانستان د چاپیریال بڼه
- ۷۱- اقتصاد
- ۷۲- اقتصاد (پشتو)
- ۷۳- تخنیک ابتدایی رادیو
- ۷۴- د رادیو لومړنۍ تخنیک
- ۷۵- د افغانستان مشاهیر (دریم ټوک)
- ۷۶- مشاهیر افغانستان (جلد سوم)
- ۷۷- دانستی های مالداري و وترنری
- ۷۸- د وترنری او مالداري په هکله لارښوونې
- ۷۹- صنایع دستی افغانستان
- ۸۰- د افغانستان لاسي صنایع
- ۸۱- هرات در دوره، تیموری ها
- ۸۲- هرات د تیموریانو په دوره کې
- ۸۳- نباتات صنعتی
- ۸۴- صنعتی بوتي
- ۸۵- جهان نما
- ۸۶- نړۍ ښود
- ۸۷- گلسته، اطفال
- ۸۸- د ماشومانو گل غونچه
- ۸۹- آب های تحت الارضي و معدنی افغانستان
- ۹۰- د افغانستان ترخمکې لاندې او کانی اوبه
- ۹۱- روغه ټولنه
- ۹۲- جامعه، صحتمند
- ۹۳- شهر کابل در طی قرون
- ۹۴- کابل د پیر پړ په اوږدو کې
- ۹۵- اطلس ولایات افغانستان
- ۹۶- د افغانستان د ولایتونو اطلس
- ۹۷- تجارت در افغانستان
- ۹۸- په افغانستان کې سوداگري
- ۹۹- سبزی در امواج موسیقی

د مؤلف لنډ ژوند لیک

عبدالمجید سپیند د عبدالرشید زوی په ۱۳۲۷ هجري لمريز کال د کابل په بارانه گذر کې په یو متوسط الحال کورني کې زیږیدلي دي.

زده کړې: لومړنۍ زده کړه یې د ابوریحان البیروني لیسې او منځنۍ زده کړې یې د ابن سینا لیسې کې ترسره کړيدي، او بیا د افغانستان مرکزي بانک په بانکداري انستیتوت کې شامل شوي دي چې وروسته د دې انستیتوت د بشپړولو د کار زده کړې لپاره د یو تحصیلي بورس په اخستلو ایران ته تللي چې هلته د تهران د مرکزي بانک په بیلابیلو ادارو کې یې زده کړه کړیده.

د نډې: د افغانستان مرکزي بانک په حسابي ادارو کې یې دنده سرته رسولې ده. په ۱۳۵۸ لمريز هجري کال کې حسابي کارونه یې په ژورنالستي کارونو بدل کړي دي، د افغانستان راډیو د خپرونو پروډیوسر په توګه او څه موده د هنري او ادبي خپرونو لکه حرف خوش آهنگ خوش، سرودها و سخن ها په برخه کې د آسمایي غږ راډیو کې یې دنده ترسره کړې ده. د کلاسیک موسیقۍ په برخه کې یې د خدای بښلي استاد سر آهنگ د رسمي زده کوونکو له ډلې څخه و چې د کلاسیک موسیقۍ زده کړه یې ترسره کړې ده. سربیره پر دې له استاد محمد هاشم او پروفیسور چترجی څخه یې هم ډیرې زده کړې کړي دي. د ستار غږ یې د خدای بښلي احمد ظاهر په ۱۴ کست او نورو سندرغاړو په سندرو کې ثبت دي. د افغانستان د راډیو د موسیقۍ د کورس سره په کال ۱۳۴۷ کې د خدای بښلي استاد سر آهنگ په لارښوونه د عبدالحمید مشهور په «قندی آغا» د بیدل پیژندنې په حلقه کې شامل چې عرفان او تصوف په برخه کې یې زده کړې کړي دي. په ۱۹۹۷ میلادي کال کې په موسیقۍ باندې د بنديز لګیدو له امله په افغانستان کې د پېښور په ښار کې یې د موسیقۍ پیلامه کړې ده او ډیر زیات زده کوونکي د ستار غږولو، سندرو یا آوازخواني، رباب، دوپړي او شپیلې غږولو برخه کې روزلي دي، همدا رنگه د شعرونو اصلاح په برخه کې هم «پام وړ دندې ترسره کړي دي.

سفرونه: نورو هیوادو ته لکه: بلغاریا، روسیه، آذربایجان، تاجکستان، ازبکستان، قرغزستان او پاکستان ته یې هنري سفرونه کړي دي او ډیر زیات مډالونه یې ترلاسه کړي دي.

آثار: د شعرونو دیوان (په شمول د غزلیاتو، قصیدې، تاریخي او په زړه پوري مثنوي او د هندي سندرو تصنیف) چهار گنج موسیقۍ، سماع عرفان او تصوف د کشف المحجوب او تذکرة الاولیاء څخه غوره ټکي او همدا مجموعه یچې ستاسو په لاس کې ده.

داریک د گرځنده کتابتونونو د خپرونو لړۍ
پرله پسې نومره ۱۰۰